

บทที่ ๒

บุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงแนวคิดเรื่องบุตรที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท รวมถึงการอธิบายของผู้นับทางพระพุทธศาสนาทั้งในแง่ความหมาย ลักษณะและความสำคัญของบุตร ประเภทของบุตร บุตรในฐานะผู้สืบตระกูล บิดามารดาความสัมพันธ์ระหว่างสายเลือด ความเป็นทายาท บุตรในความหมายทางโลกและบุตรในความหมายทางธรรม พร้อมทั้งจะศึกษากรณีตัวอย่างเรื่องบุตรที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาประกอบการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ โดยกำหนดหัวข้อในการศึกษาไว้ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเรื่องบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๑. นิยามความหมายบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๒. ความสำคัญของบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๓. ลักษณะของบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒ ประเภทของบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒.๑. ประเภทบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๓ บุตรในฐานะผู้สืบตระกูลบิดามารดา

๒.๓.๑. ความสัมพันธ์ระหว่างสายเลือด

๒.๓.๒ ความเป็นทายาทของบุตร

๒.๓.๓ บุตรตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

๒.๓.๔ บุตรทางโลกและบุตรทางธรรม

๒.๓.๕ บุตรตัวอย่างในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๔ สรุป

๒.๑ แนวคิดเรื่องบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ถ้าบุตรวางมารดาบิดาไว้บนบ่าขวา บิดาไว้บนบ่าซ้าย ด้วยหมายจักทำตอบแทนแก่ท่านถึงประคับประคองในอวัยวะทั้งปวง ทำการบำรุงท่าน ผู้ดำรงอยู่บนบ่าทั้ง ๒ นั้นนั่นแล ด้วยกิจมีการอภิบาล เป็นต้น แม้มารดาบิดานั้นพึงถ่ายปัสสาวะ และอุจจาระบนบ่าทั้ง ๒ ของบุตรนั้นแล บุตรนั้นถึงทำอยู่อย่างนั้น ๑๐๐ ปี ก็ไม่อาจทำการตอบแทนแก่ท่านได้เลย แม้ถ้าบุตรพึงสถาปนาบิดาไว้ในความ

เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มารดาไว้ในความเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้อย่างนั้นก็ไม้อาจ
ทำตอบแทนได้เหมือนกัน^๑

๒.๑.๑. นิยามความหมายบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ในพระไตรปิฎก กล่าวถึงบุตรไว้ว่า มารดาบิดาเมื่อเห็นฐานะ ๕ ประการนี้จึงปรารถนา
บุตรผู้เกิดในตระกูล ได้แก่^๒

๑. บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจะเลี้ยงตอบแทน
๒. บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจะทำกิจแทนเรา
๓. วงศ์สกุลของเราจะดำรงอยู่ได้นานเมื่อมีบุตร
๔. บุตรจะปกครองทรัพย์สมบัติแทนเราต่อไป
๕. เมื่อเราตายแล้ว บุตรจะรักษาและส่งเสริมทำทุกอย่างเป็นกุศลส่งเสริมให้เรา

ในทางตรงกันข้าม ถ้ามีบุตรแล้วบุตรไม่เลี้ยงเรา ไม่ทำงานแทนเรา ไม่สามารถรักษาทรัพย์
สมบัติของเราได้ ถ้าเราตายไปแล้วบุตรไม่ทำบุญให้เราเลย ใครอยากมี ดังนั้นบุตร หรือลูก มีความหมาย
๒ ประการ คือ

๑. ผู้ที่ทำสกุลให้บริสุทธิ์
๒. ผู้ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็มอิ่ม

และในอังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต พระองค์ยังกล่าวไว้ว่า “การที่บุตรจะทำตัวหรือ
ประพฤติดีเพื่อให้บิดามารดาให้มีความสุขทั้งกายและสุขทั้งใจเป็นการต่อชีวิตให้มีความสุข อิ่มใจไปกับ
ลูกของตนเองนั้น ก็เปรียบเหมือนได้ขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น ส่วนบุตรกระทำตัวหรือประพฤติไม่ดีทำให้เสื่อม
เสียหายเป็นทุกข์ก็เปรียบเหมือนทำให้บิดามารดาตกนรกนั้นเองเพราะเหตุนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า
เรื่องความรื้อนอก รื้อใจ ของบิดามารดาอันเป็นไฟที่ทำให้พ่อแม่ ถูกเผา และร้อนใจด้วยอัคคี ๓
ประการ คืออาหุเนยยัคคี คหปตัคคี และ ทักขิณเนยยัคคี”^๓

^๑ คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มังคลัตถที่ปณีแปล เล่ม
๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๙), หน้า ๒๐๕.

^๒ อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๓๙/๖๐ - ๖๑.

^๓ อัง. สัตตก.(ไทย) ๒๓/๔๗/๗๓, อัง. สัตตก.(บาลี) ๒๓/๔๗/๗๓.

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า บุตรไว้ดังนี้ บุตร (บุตร, บุตรระ) น. ลูก, ลูกชาย (ส.บุตร : ป.บุตร). บุตรธรรม (บุตรระทำ) น. หน้าที่ของลูก. บุตรบุญธรรม (บุตรบุญทำ) (กฎ) น. บุตรของผู้อื่นที่บุคคลได้จดทะเบียนรับเป็นบุตรของตน. บุตรา (บุตรรา) (กลอน) น. บุตร. บุตรี (บุตรรี) น. ลูกผู้หญิง. (ส.บุตรี).^๔

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙) กล่าวไว้ในหนังสือมงคล ๓๘ ประการ ว่า อาหุเนยัคคิ คือ บุตรในโลกนี้มีมารดาหรือบิดา เรียกว่า อาหุเนยัคคิ เพราะว่าเป็นบุตรเกิดจากมารดาบิดานี้ ฉะนั้นอาหุเนยัคคินี้ จึงเป็นผู้ที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้ว บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ คหปตคคิ คือ คหบดีในโลกนี้มีบุตร ภรรยา ทาส คนรับใช้ หรือกรรมกร เรียกว่า คหปตคคิ ฉะนั้น คหปตคคินี้จึงเป็นผู้ที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ทักขิณียัคคิ คือ สมณพราหมณ์ผู้เว้นขาดจากความมัวเมาและประมาท ตั้งอยู่ในขันติและโสรจจะฝึกตนให้เป็นหนึ่ง ทำตนให้สงบได้เป็นหนึ่ง ทำตนให้ดับเย็นได้เป็นหนึ่ง เรียกว่า ทักขิณียัคคิ ฉะนั้น ทักขิณียัคคินี้ จึงเป็นผู้ที่ควรสักการะเคารพบูชาแล้วบริหารให้เป็นสุขโดยชอบคำว่า บุตร มีความหมายได้ ๔ ประการ คือ^๕

๑) บุตร หมายความว่า ผู้ป้องกันพ่อแม่ไม่ให้ตกนรก คือลูกที่ดีมีแต่ชักนำพ่อแม่ให้ตั้งอยู่ในทางกุศล ศีลกุศล ภาวนากุศล

๒) บุตร หมายความว่า ผู้ชำระตระกูลของตนให้สะอาด คือ ลูกดี มีศีลธรรม นำพ่อแม่ พี่น้อง ญาติมิตร ให้พากันประกอบแต่กุศล ชำระตนให้สะอาด ทั้งกาย วาจา และใจ

๓) บุตร หมายความว่า ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็ม คือ ลูกที่ดี นำแต่ความอึดใจ สุขใจให้แก่ พ่อแม่

๔) บุตร หมายความว่า ผู้อันพ่อแม่พึงเลียด คือ เมื่อลูกยังอ่อนอยู่ นับตั้งแต่ยังเยาว์วัย จะต้องตกเป็นภาระธุระ ที่พ่อแม่จะต้องทะนุถนอมอุปถัมภ์ บำรุงมาโดยตลอด

คำว่า บุตร จึงหมายถึงผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นมาจากนรก ไม่เป็นเพียงก้อนสกปรกก้อนหนึ่งที่คลอเคลียออกมาจากท้องของบิดามารดา บุตรเป็นผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นมาจากนรก นรานั้นก็ชื่อว่า บุตรระ คือบุตรเสียด้วย บุตรจะต้องช่วยให้บิดามารดาพ้นจากนรกขุมนี้ คือนรกที่ร้อนใจเหลือประมาณ เมื่อบุตรประพฤติกระทำได้

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๓๑.

^๕ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙), มงคล ๓๘ ประการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า บุตร หมายความว่า เป็นชื่อนรकुมหนึ่งของ ลัทธิพราหมณ์ พวกพราหมณ์ถือว่าชายใดไม่มีลูกชาย ชายนั้นตายไปต้องตกนรกขุม ปุตต ถ้ามีลูกชาย ลูกชายนั้นช่วยป้องกันไม่ให้ตกนรกขุมนั้นได้ ศัพท์ว่า บุตร จึงใช้เป็นคำเรียกลูกชายสืบมา แปลว่า ลูกป้องกันพ้อจาก ขุมนรก ปุตตะ^๖

บุตร ตามรูปศัพท์ แปลว่า ผู้ที่ทำให้บิดามารดามีความรู้สึก เอิบอím เป็นสุขใจ (ผู้ที่ยังหทัย ของบิดามารดาให้เต็ม) เมื่อได้รับการอบรม การเอาใจใส่และเลี้ยงดูจากบิดามารดา แล้วบุตรควร ปฏิบัติตอบแทนบิดามารดา จึงได้ชื่อว่าเป็นบุตรที่ดีมีคุณภาพและเป็นที่ยังปรารถนาของบิดามารดา^๗ เมื่อกล่าวถึงองค์ประกอบของครอบครัว ได้แก่ บิดา มารดา และบุตร บิดาเป็นหัวหน้าครอบครัว มีหน้าที่ดูแลเลี้ยงดูบุตรและภรรยา มารดานั้น ถือว่าเป็นแม่แบบหรือตัวอย่างที่ดีของบุตร คำว่าบุตร หรือ ปุตตะ หมายถึงผู้ทำหทัยของบิดามารดาให้เต็ม หมายความว่า ทำให้บิดามารดามีความสุขใจ อีกนัยหนึ่งคำว่า บุตร มาจากคำว่า ปุตต หรือบุตร ซึ่งหมายความว่าได้ ๒ ประการ คือ (๑) ผู้ทำให้สกุล ให้บริสุทธิ์ (๒) ผู้ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็มอím^๘

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ยังได้ยกความหมายจากอรรถาธิบายที่แสดงเรื่อง การสังเคราะห์บุตรไว้ว่า ตามคำบาลีว่า ปุตตสงคโห ซึ่งมีอรรถาธิบายว่า บุคคลผู้ใดมีความสงเคราะห์ แก่บุตรหญิงชายทั้งหลายด้วยอามิส และข้อปฏิบัติ จัดเป็นมงคลอันประเสริฐ^๙ พวกคนโง่เขลาไม่ ประพฤติตน ให้เป็นคนดีในวัยหนุ่มสาวก็ไม่ได้หาทรัพย์ไวย่อมคบหาเหมือนนกกระเรียนแก่คบหาอยู่ ที่เปลือกตมไร่ปลานะนั้น พวกคนโง่เขลาไม่ประพฤติตนให้เป็นคนดีในวัยหนุ่มสาวก็ไม่ได้หาทรัพย์ไวย่อมนอนรำพึงถึงความหลังดุจลูกธนูที่พ้นจากแฉ่ง ฉะนั้น^{๑๐}

จึงสรุปได้ว่า คำว่า บุตร ก็คือลูกชายหรือลูกหญิงที่ทำหน้าที่ให้บิดามารดา เอิบอímใจ เพราะการประพฤติปฏิบัติตัวดีของบุตรธิดาเป็นการเชิดชูบิดามารดาและวงศ์ตระกูลของตนให้ถึงความเจริญรุ่งเรืองสืบทอดต่อไป และทำให้สังคมองค์กรร่วมเย็นเป็นสุข ไม่มีความทุกข์ร้อนใจมาแผดเผาก็เพราะมีบุตรธิดาหรือเยาวชนที่เป็นคนดีเป็นบุตรที่ดีอันเป็นที่ปรารถนาของทุกสังคมนั่นเอง

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๗.

^๗ จ्ञานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๖.

^๘ พันเอก(พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์, **สังคมวิทยาศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๔๖.

^๙ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **พ่อแม่สมบูรณ์แบบบุตรที่ประเสริฐที่สุด**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕.

^{๑๐} ชุ.อุ.(ไทย) ๒๕/๑๗/๑๙๘-๑๙๙.

๒.๑.๒. ความสำคัญของบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

บุตร มีความสำคัญมากต่อพ่อแม่ พ่อแม่จะมีสุขหรือทุกข์อย่างไร อยู่ที่ลูกเป็นสำคัญ ถ้าลูกดีหรือประพฤติปฏิบัติตัวดี ก็เป็นสวรรค์ของพ่อแม่ ถ้าลูกประพฤติปฏิบัติตัวไม่ดีพ่อแม่ก็เหมือนตกนรก เพราะฉะนั้น พ่อแม่ควรจะเอาใจใส่อย่างดีดูแลเลี้ยงดูบุตรหลานให้ดีเป็นมงคลแก่ชีวิตเพราะว่าถ้าบุตรหลานได้รับการเลี้ยงดูเอาใจใส่เป็นอย่างดีเกี่ยวกับการอยู่ การเรียน การเล่น การทำงาน การดูแลเอาใจใส่ในการใช้ชีวิตที่เป็นไปตามทำนองคลองธรรมให้มีศีลธรรม กำกับ ลูกหลาน ก็จะเป็นคนดี ไม่ประพฤติเหลวไหลให้พ่อแม่ปวดหัว และพ่อแม่ก็จะเหมือนไปสวรรค์ทั้งเป็น^{๑๑}

บุตร นั้นมีความสำคัญมากที่ทำให้บิดามารดาพึงสำนึกห่วงใยดังอุบาสกผู้มีบุตรน้อยคนเดียวผู้น่ารัก นำพ้อใจได้ตายจากไป พุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า เทวดาและมนุษย์จำนวนมากพากันเพลิดเพลนยินดีในรูปที่น่ารัก จึงระทมทุกข์เสื่อมหมดสิ้น ตกอยู่ในอำนาจของมัจจุราชแต่คนเหล่าใดไม่ประมาท ทั้งกลางวันและกลางคืนละรูปที่น่ารักได้คนเหล่านั้นย่อมขุดขึ้นได้ซึ่งมูลเหตุแห่งทุกข์ที่เป็นเหยื่อของมัจจุราชและที่ล่วงพ้นได้ยาก^{๑๒}

ดังเรื่อง นางปฐาจาราที่บุตรน้อยผู้รักพลัดพรากจากไปทำให้มีความทุกข์เศร้าโศกเสียใจอย่างมากเพราะความรักความห่วงใยลูกจึงร้องให้พุทธองค์ ตรัสกับนางปฐาจาราไว้ว่า บุคคลเมื่อถึงคราวจะตาย บุตรทั้งหลายก็ต้านทานไว้ไม่ได้ บิดาก็ต้านทานไว้ไม่ได้ แม้นญาติพี่น้องก็ต้านทานไว้ไม่ได้^{๑๓} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แสดงทัศนะในเรื่องนี้ว่า การมีบุตรก็คือการสร้างที่ตั้งที่อาศัยสำหรับมนุษย์ให้ยังคงยืนอยู่ต่อไป อย่าให้มนุษย์สูญพันธุ์ (ถ้าไม่มีบุตร มนุษย์ก็สูญพันธุ์) บุตรจึงมีความสำคัญถึงขนาดที่ว่า จะอยู่หรือจะหมดสิ้น ก็เพราะบุตร เพราะเยาวชน^{๑๔} ความรักของแม่ที่มีต่อลูกเป็นส่วนใหญ่เพราะความรักลูกเกิดความห่วงใย ความกังวลกลัวลูกได้รับความทุกข์พ่อแม่จึงคิดว่าลูกคือ สมบัติของพ่อแม่ ความรักของแม่ที่มีต่อลูก ได้แก่ ความรักเพราะการเกิดของลูกแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) ความรักที่เกิดจากความต้องการของแม่ เป็นความรักที่เกิดจากความเมตตาต่อบุตร เป็นความรักอันบริสุทธิ์ มีความอดทนปรารถนาดี เช่น อาการแพ้ท้อง ปวดท้องมีความกังวล บุตรอยู่ในท้องจนครบอาการ ๓๒ ประการ จะคลอดหรือไม่คลอด จะดีหรือชั่ว แม่ที่ตั้งตารอคอยอยู่กับการเกิดของลูกถึงอย่างไรแม่อีกคอยความหวังที่ดีกับบุตรได้

^{๑๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕๘/๑๒๒.

^{๑๒} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๑๙๘-๑๙๙

^{๑๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕๘/๑๒๒.

^{๑๔} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), พ่อแม่สมบูรณ์แบบบุตรที่ประเสริฐที่สุด, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๘.

(๒) ความรักที่เกิดจากความไม่ต้องการของแม่ด้วยสาเหตุหลายประการ เช่น เพราะโรคภัยไข้เจ็บของแม่ที่มีผลต่อสุขภาพ หรือ เมื่อแม่ตั้งครรภ์ก็ถูกขายสามีทอดทิ้งความทุกข์ที่ต้องพลัดพรากจากบุตรอันเป็นที่รัก

ความรักที่ต้องพลัดพรากจากบุตรอันเป็นที่พ่อแม่ทุกคนไม่ปรารถนาจะเกิดขึ้นแก่ตน เพราะไม่ว่าจะเป็นการพลัดพรากทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่หรือเสียชีวิต ดังหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเรื่องพระเวสสันดรชาดกทศกัณฐ์ ตอนพระนางมณโฑคิดถึงบุตรทรงคร่ำครวญว่า เหตุไฉน ขวานครสีพี จึงจะให้ขับไล่พระเจ้าเวสสันดร บุตรรักผู้ไม่มีโทษผิดออกจากแวนแคว้นเกล้า กระหม่อมฉันเห็นจะต้องสละชีวิตเป็นแน่ หรือตอนพระนางมัทรีผู้ทรงรูปโฉมงามได้เที่ยวไป ณ โคนต้นไม้ ภูเขาและถ้ำหาได้พบบุตรทั้งสองอันเป็นสุดที่รักคือ กัณหาชालี ตอนพระเวสสันดรบริจาคให้เป็นทานแก่พราหมณ์ชุกนั้น^{๑๕}

เพราะฉะนั้นบุตรจึงจัดได้ว่ามีความสำคัญต่อบิดามารดาและครอบครัวตลอดทั้งสังคม รากฐานความลุ่มลึกของสังคมจึงมาจากบุตรธิดาและเด็กก่อนเป็นเบื้องต้น ซึ่งพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญของบุตรธิดาและเด็กใน ๕ ด้านด้วยกัน ดังต่อไปนี้

๑) เป็นที่ยินดีและสืบทอดเผ่าพันธุ์มนุษย์ไว้ แม้แต่เทวดาก็ได้แสดงภาษิต ไว้ว่า คนมีบุตรย่อมยินดีเพราะบุตรเหมือนคนมีโคกระบือเขากีย่อมยินดีเช่นเดียวกันและแสดงเทวดาภาษิตต่อไปอีกว่าความรักเสมอด้วยบุตรไม่มี^{๑๖} นั่นก็หมายความว่า บุคคลเป็นที่ยินดีและเป็นที่ให้ความรักในครอบครัว ยิ่งไปกว่าบุตรธิดาของผู้ปกครองไม่มีอีกแล้ว เพราะท่านหวังความเจริญต่อบุตรธิดาและเด็กของตนให้เจริญก้าวหน้า ให้การส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนสอนปรับปรุงตนให้ดีและรู้จักหลักเว้นความชั่วและการคบเพื่อนชั่วเสียเป็นต้น^{๑๗} ไม่เพียงแต่เท่านั้น บุตรธิดาและเด็กยังเป็นผู้รองรับไว้ซึ่งมนุษย์ดังคำบาลีว่า ปุตตา วตฺถุ มนุสฺसानิ แปลว่า บุตรที่รองรับความเป็นมนุษย์เอาไว้^{๑๘} หมายถึงถ้าไม่มีบุตรธิดาแล้ว มนุษย์เราก็จะหมดเผ่าพันธุ์ไปโดยปริยาย เพราะไม่มีใครมาสืบทอดต่อกันไป ไม่สามารถจะรักษาเผ่าพันธุ์มนุษย์ไว้ได้เลย

^{๑๕} บุญรัตน์ โพธิ์ไพธนา, “คติเรื่องแม่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.(โครงการบัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔-๕๕.

^{๑๖} ส.ส.(ไทย) ๒๕/๑๒-๑๓/๑๒-๑๓.

^{๑๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๘} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๖๓/๒๑๘. ส.ส.(บาลี) ๑๕/๑๖๓/๒๑๘.

๒) เป็นคนรับภารกิจจากผู้ใหญ่ เมื่อพวกเขาเจริญเติบโตขึ้น เป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้าแล้วจะต้องรับภาระสำคัญต่างๆจากบรรพบุรุษ คือผู้ใหญ่ในปัจจุบันที่ปฏิบัติกันอยู่ในทุก ๆ ด้าน คือ รับภาระทั้งในครอบครัว ภาระทางสังคม^{๑๙} ดังคำกล่าวที่ว่า “เด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้า” ฉะนั้น บุตรธิดาและเด็กจึงเป็นความหวังของผู้ใหญ่และเป็นความหวังของสังคม จึงมีความหมายต่อการสืบทอดกิจกรรมของตระกูลตามหน้าที่ของบุตรธิดา^{๒๐}

๓) เป็นคนคอยดูแลรับใช้ผู้ปกครอง ผู้ปกครองของบุตรธิดาและเด็ก มีความประสงค์หรือความหวังในใจทุกคนว่า ต้องการให้บุตรธิดาของตนนั้นแหลมาเลี้ยงดูตอบแทนคุณเมื่อยามแก่เฒ่าชราภาพลงสามารถช่วยเหลือ กิจกรรมงานในตระกูลให้ดำรงอยู่ได้รักษาทรัพย์ไว้ได้ ดำรงตระกูลให้อยู่อย่างมั่นคงถาวรและที่สำคัญยิ่ง คือเมื่อถึงคราวที่ท่นถึงแก่กรรมสิ้นชีวิตไป ก็อยากจะให้บุตรธิดานั้นเองทำบุญอุทิศไปให้คือ ถึงจะมีญาติพี่น้องมากมายแต่ก็ไม่สนิทใจเท่ากับสมาชิกในครอบครัวทำบุญให้ จึงถือเป็นความหวังอย่างยิ่งของท่าน^{๒๑}

๔) เป็นผู้ยังความปลื้มปิติยินดีให้เกิดขึ้นแก่บิดามารดา บุตรธิดาและเด็กเป็นศูนย์กลางของครอบครัว ทำให้บิดามารดาพึงตระหนักในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ เพราะความรัก ความห่วงใยและทำหน้าที่การทำงานทุกอย่างด้วยความยากลำบาก ก็ต้องทำเนื่องจากผลที่ได้นั้น ทำให้ท่านเหล่านั้นเกิดปิติยินดีเมื่อได้พบหน้าบุตรธิดาของตน ถ้าครอบครัวใดไม่มีบุตรธิดาแล้ว ท่านเปรียบเหมือนกับคนมีทุกข์ เหมือนตกนรกทั้งเป็น เพราะว่าเห็นคนอื่นมีแต่ตนเองไม่ดีด้วยขาดบุตรธิดาไว้ชื่นชมยินดีนั่นเอง ขณะเดียวกันเมื่อได้บุตรธิดาที่กตัญญูต่อผู้ปกครองแล้วก็ย่อมหยุดท่านขึ้นจากรนก็ได้^{๒๒}

๕) เป็นผู้สามารถทำให้บิดามารดาเข้าถึงหลักศีลธรรมอันดีงามได้ อภิชาติบุตรนั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นยอดของบุตรธิดา ในทางพระพุทธศาสนาเพราะสามารถทำให้บิดามารดานั้นเป็นคนที่มรืศรัทธามีศีล มีการทำบุญให้ทาน และมีปัญญา^{๒๓}

จะเห็นว่าผู้ปกครองของบุตรควรเอาใจใส่ดูแลพัฒนาการทั้งทางร่างกายและจิตใจ อย่าปล่อยปละละเลยให้เขาเจริญตามธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ไม่สมควรอย่างยิ่งเนื่องจากวุฒิภาวะของพวกบุตรธิดาแม้พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสไว้ว่า เด็กเป็นคนไร้เดียงสา ไม่มีความรู้สึกรู้สีกิดว่า สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด

^{๑๙} อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๔-๑๐๗.

^{๒๐} พระมหาเดชศักดิ์ ธีรบุญโญ (โพธิ์ชัย), “จริยศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรมแก่นักเรียนตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓).

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๒๒} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **กตัญญูทเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๗.

^{๒๓} ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๓๘/๔๙๔.

แต่มีเพียงอุปนิสัย คือ กิเลสที่ฝังลึกอยู่ในสันดานเท่านั้น^{๒๔} การให้การอบรมเลี้ยงดู สอนตั้งแต่แรก เกิดการอบรมเลี้ยงดูของมารดาบิดา มีความสำคัญมากยิ่งต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมตลอด ถึงการปลูกฝังลักษณะของทางพฤติกรรมจิตใจและสติปัญญาของบุตร ถ้าหากบุตรไม่ได้รับการอบรม สอนเลี้ยงดูในทางที่ถูกต้องจะส่งผลให้มีคุณลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ได้และก่อปัญหาทางสังคมใน อนาคต ดังนั้นมารดาบิดาจึงควรให้ความสำคัญ กับการเลี้ยงดูบุตรธิดาของตนในแนวทางที่ถูกต้อง การอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูที่สูงสุด ก็คือ การสงเคราะห์บ่มเพาะให้บุตรได้เป็นคนดี ให้บุตรธิดาได้เรียนรู้ เห็นตัวอย่างที่ดี สอนให้มีคุณธรรม จริยธรรม ให้ดำรงตนอยู่ด้วยธรรมเมื่อบุตรได้รับการอบรมปลูกฝัง ให้เป็นผู้มีคุณลักษณะทางศีลธรรมอย่างสมบูรณ์ เขาย่อมจะดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจและมี สุขภาพจิตใจสูงตลอดทั้งจะมีความสุขทั้งกายและใจมีความอบอุ่นตลอดไป ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธ องค์กรทรงตรัสไว้ว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สตรีผู้ยังบุตรให้เกิด ชื่อว่า “มารดา” บุรุษผู้ยังบุตรให้ เกิด ชื่อว่า “บิดา” บรรดามารดาบิดาเหล่านั้น มารดาเท่านั้นเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยาก เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเป็นดาบสชื่อโสณบัณฑิต เมื่อจะประกาศความที่มารดาเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยากแต่ พระราชาในชมพูทวีปทั้งสิ้น จึงกล่าวไว้ในโศณนันทชาดก สัตตดินิบาตว่า “มารดาเมื่อหวังผลคือบุตร ย่อมมอบน้อมเทพยดาถามถึง ฤกษ์ ฤกษ์ สัตว์เกิดในครรภ์ย่อมก้าวลง ด้วยเหตุนี้ มารดาท่านจึง เรียกว่า “โทหิณี” (หญิงแพททอง) ด้วยเหตุนี้ท่านจึงเรียกว่า “สุหทา” (หญิงมีใจดี) มารดานั้นถนอม (ครรภ์) ปีหนึ่งหรือหย่อนปีหนึ่งแล้วจึงคลอด ด้วยเหตุนี้ ๆ ท่านจึงเรียกว่า “ชนยนตี ชนตตี” (ผู้ยัง บุตรให้เกิด) มารดาปลอมโยนบุตรผู้ร้องไห้ด้วยน้ำนม ด้วยเพลงขับ และเครื่องกกด้วยอวัยวะ ด้วยเหตุ นี้ท่านจึงเรียกว่า “โตเสนตี” (ผู้ยังบุตรให้อินดีหรือปลอมโยน) แต่นั้น เมื่อลมและแดดแรงกล้า มารดาทำความหวั่นใจคอยแลดูบุตรผู้ยังเป็นทารกไม่เพียงสาด้วยเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า “โปเสนตี” (ผู้เลี้ยง) ทรัพย์ของมารดาอันใดมีอยู่และทรัพย์ของบิดาอันใดมีอยู่ มารดาอย่าคุมครองทรัพย์แม้ทั้ง ๒ นั้นไว้เพื่อบุตรนั้นด้วยหวังว่า เออก็ทรัพย์ทั้งหมดนี้ควรเป็นของบุตรเรา มารดาเมื่อให้บุตรสำเหนียก ว่า อย่างนี้ลูก อย่างโน้นลูก เป็นต้น ย่อมเดือดร้อนด้วยประการฉะนี้ เมื่อบุตรถึงความเปิ่นหนุ่มแล้ว มารดารู้ว่า บุตรมัวเมาในภริยาของผู้อื่น ในเวลาค่าคืนไม่กลับมาในเวลาเย็นย่อมเดือดร้อน ด้วย ประการฉะนี้”^{๒๕}

บุตรมีความสำคัญดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ด้วยทุกข์เกิดจากสิ่งเป็นที่รักไว้ว่า คหบดีนั้นกราบพูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทำไมอินทรีย์ของข้าพระองค์จะไม่เศร้าหมองและหมองคล้ำ ไปเล่า เพราะลูกชายคนเดียวของข้าพระองค์ได้เสียชีวิตลง การงานก็ไม่เป็นอันทำ อาหารก็ไม่เป็นอัน

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๕๔/๑๗๒.

^{๒๕} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระธัมมปัทมฐกถา แปล ภาค ๑-๘. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๙๖ - ๑๙๗.

กิน จึงคร่ำครวญถึงลูกชายว่าลูกโทนเจ้าอยู่ที่ไหนลูกโทนเจ้าอยู่ที่ไหน”^{๒๖} จึงถือได้ว่า บุตรมีความสำคัญต่อบิดามารดาครอบครัวและสังคมโดยรวมอีกด้วย การสงเคราะห์บุตรธิดาหรือการอบรมเลี้ยงดู บิดามารดาถือว่าเป็นผู้ใกล้ชิดบุตรมากที่สุดสอนให้เข้าใจถึงเหตุผลมีศีลธรรม สอนให้รู้จักมีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความขยันหมั่นเพียร อดทน รู้จักความมีระเบียบ

การสงเคราะห์บุตรโดยทั่วไปมี ๒ วิธี คือ (๑) อามิสสงเคราะห์ คือ การสงเคราะห์หรือเลี้ยงดูอบรมด้วยวัตถุสิ่งของมีการให้อาหาร ให้เครื่องนุ่งห่มปัจจัย ๔ เป็นต้น และ(๒) ธรรมสงเคราะห์ คือการสงเคราะห์หรือการเลี้ยงดูด้วยธรรม การแนะนำอบรมสั่งสอนให้รู้จักบาปบุญ ให้รู้จักความชั่วมีเหตุผล ให้เจริญด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีสติปัญญาพัฒนายิ่งขึ้นไป (ทางจิตใจ)^{๒๗} การอบรมเลี้ยงดูทั้ง ๒ วิธี พระพุทธเจ้าทรงยกย่องการสงเคราะห์ด้วยธรรมเป็นสิ่งที่เลิศอย่างยิ่ง การสงเคราะห์ที่บิดามารดามีต่อบุตร เพราะจะทำให้บุตรได้นำไปเป็นแบบอย่างที่ดีในการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ซึ่งการสงเคราะห์นั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดอยู่ที่ต้องการสงเคราะห์ให้ครบทั้ง ๒ ประการ อย่าสงเคราะห์แต่เพียงวัตถุอย่างเดียวต้องมีธรรมสงเคราะห์ด้วยจึงจะมีความเจริญพัฒนาที่สมบูรณ์แบบ^{๒๘}

การสงเคราะห์ มีความมุ่งหมาย ๒ สถาน คือ การเลี้ยงบุตรให้เติบโต มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์ ให้การศึกษาฝึกฝนอบรมนิสัยใจคอให้ตั้งงามมีสัมมาคารวะ กล่าวสรุปก็คือ การสร้างความเจริญให้แก่บุตรทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ส่วนบุตรจะดีหรือเลวขนาดไหนย่อมขึ้นอยู่กับ การสงเคราะห์การเลี้ยงดูเป็นสำคัญ ทางพระพุทธศาสนาแบ่งการสงเคราะห์ บุตรออกเป็น ๕ ประการ^{๒๙}

- ๑) ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
- ๒) ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่เหมาะสม
- ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

๑) การห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว (ปาปา นิวาเรณติ) หมายความว่า หน้าที่อันสำคัญของบิดามารดาในการห้ามบุตรของตนมิให้ทำความชั่ว หมายถึงสิ่งที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง เกิดความทุกข์สิ่งชั่วต่างๆเป็นทางแห่งความเสื่อม เรียกว่า อบายมุข เช่นการพนันเพราะว่าบุตรมีความสำคัญต่อบิดามารดา ดังนั้นบิดามารดาจึงป้องกันบุตรธิดาของตนให้ห่างจากภัยอันเกิดจากมิจฉาภิภูมิจิต บิดา

^{๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๓/๔๓๓-๔๐.

^{๒๗} อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๔๙/๑๒๒.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

^{๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

มารดาต้องให้ความรักความสนิสนมความใกล้ชิดกับบุตรด้วยเหตุผล ไม่ควรใช้อารมณ์ในการอบรมตักเตือนหรือแก้ปัญหากับบุตรเมื่อบุตรมีปัญหาเกิดขึ้น บิดามารดาพึงสร้างเกราะกำบังเพื่อป้องกันความชั่วที่จะเกิดขึ้นทั้งทางกายแลทางจิตใจ เหมือนบ้านเรือนที่ป้องกันแสงแดด แรงลม และละอองฝนมิให้คนที่อยู่ภายในบ้านได้รับอันตราย ฉะนั้น ผู้เป็นบิดามารดาต้องหมั่นในการดูแลบุตร บอกสิ่งที่ถูกที่ผิดให้บุตรทราบอยู่ตลอดเวลา ไม่ปล่อยปละละเลยต่อหน้าที่เมื่อเห็นบุตรทำความผิดแม้เพียงเล็กน้อย เพราะจะทำให้เกิดความเคยชินจนติดเป็นนิสัย เช่น การมีนิสัยเล่นการพนัน ติดสิ่งเสพติด การเที่ยวกลางคืน การนอนตื่นสาย เป็นต้น ควรทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรให้รู้ว่าอะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาป ดีชั่ว ถูกผิด ควรมีความเป็นคุณโทษมีประโยชน์หรือไม่ประโยชน์ เป็นต้น การปฏิบัติตัววางตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุตร การแนะนำให้รู้ถึงผลดีและผลเสียของความประพฤติตัวไม่ดีต่าง ๆ ก่อนที่บุตรจะทำและการห้ามปรามไว้ล่วงหน้า ถือว่าเป็นหน้าที่ของบิดามารดาพึงห้ามปราม มิให้บุตรธิดาดำเนินตาม ได้แก่ อุกุศลกรรมบถ^{๓๐} เพราะเนื่องจากบิดามารดา มีประสบการณ์มากกว่าย่อมรู้จักสิ่งที่พึงปฏิบัติและไม่พึงปฏิบัติ จึงสามารถแนะนำบุตรให้ละเว้นจากความชั่วทั้งหลาย และหน้าที่อันสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ ภัยอันเกิดจากมิจฉาทิฎฐิของตนซึ่งเป็นเรื่องจิตใจเพราะบิดามารดาจะสอนให้บุตรธิดาเป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฎฐิ^{๓๑} การดูแลให้บุตรของตนมีวิถีชีวิตที่ดำเนินไปด้วยมิจฉาทิฎฐิ เพราะว่ามีมิจฉาทิฎฐิ คือปัจจัยที่สำคัญที่สามารถนำพาให้เกิดความดีพร้อมแก่ผู้ปฏิบัติและผู้อื่นได้^{๓๒}

๒) การดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี (กลยาณ นิวาเสนติ) หมายความว่า บิดามารดาต้องรับภาระแนะนำต้องอบรมสั่งสอน พร่ำบอกให้บุตรทราบถึงว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ และผลดีอย่างไร รวมไปถึงจะทำอย่างไรจึงจะเรียกว่าดีด้วย การที่บิดามารดาทำความดีให้บุตรดูเป็นตัวอย่างก็ถือว่าเป็นหน้าที่เช่นกัน^{๓๓} บิดามารดาจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตร อิมสส โลกสส ทสเสตาโร คือได้ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง พร้อมแสดงมรรควิธีที่สามารถประกอบตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างดี รวมทั้งการเป็นผู้แสดงโลกแห่งธรรม กล่าวคือ เป็นผู้ชี้แสดงโดยความถูกต้องและแนะนำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เพื่อการสร้างพัฒนาการแห่งคุณธรรมในจิตใจ ความดี หมายถึงสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศล ทำให้เกิดความสุขการอบรมสั่งสอนบุตร ให้ดำรงอยู่ในความดีคือให้บุตรดำรงตนอยู่ในกุศล

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๕.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๖.

^{๓๒} พระมหาภูเนตุ จันทรจิต, “หน้าที่ของมารดาบิดาในพุทธจริยศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๔๗.

^{๓๓} อ.ด.ก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

กรรมบท^{๓๔} อันเป็นความดีที่ต้องปฏิบัติขั้นพื้นฐาน บิดามารดาจะต้องปลูกฝังให้บุตรหลานมีจิตสำนึกในด้านคุณธรรม และมีความพอใจในการทำความดีและพัฒนาให้มีความดียิ่ง ๆ ขึ้นไปพระพุทธเจ้าตรัสว่า ความรักอื่นเสมอด้วยความรักตนไม่มี นตฺถิ อตฺตสมํ เปมํ^{๓๕} แต่ความรักของบิดามารดาที่มีต่อบุตรไม่ได้น้อยไปกว่าความรักของตนเองเลย ความรักที่มีต่อบุตรบิดามารดาย่อมแสวงหากุศลโลบายที่เป็นวิธีการที่จะทำให้บุตรได้เรียนรู้ ได้ศึกษาสิ่งที่ถูกต้อง มีวิธีที่จะทำให้บุตรประกอบแต่การกระทำดีหรือไฝหาแต่ความดีของบิดามารดา ย่อมมีความแตกต่างหลากหลายวิธี เช่น การขู่เข็ญ บังคับ การปลอบโยน การจ้ำด้วยสิ่งของ เพื่อให้บุตรเกิดความพอใจความดี

๓) การให้ศึกษาศิลปวิทยา (สิปปิ สิกฺขาเปณฺติ) หมายความว่า ให้การศึกษา ได้แก่ การพัฒนาชีวิตด้วยระบบการศึกษาที่สมบูรณ์ การศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพที่สุจริต ทำให้เป็นคนฉลาดรอบรู้ มารดาบิดาจะส่งเสริมให้บุตรธิดาได้รับการศึกษาในเวลาที่เหมาะสม พร้อมทั้งคุณธรรมและจริยธรรม เพราะว่าการศึกษาคือว่าเป็นการมองเห็นสังคมและโลกชัดเจนมากขึ้น อาศัยแนวคิดที่มีประโยชน์ โดยปกติบิดามารดาได้ชื่อว่า เป็นครูคนแรก ของบุตรธิดาที่ให้การศึกษากับบุตร เช่น สอนกิริยามารยาทแนะนำให้กระทำการงานที่เหมาะสมแก่วัย เช่น การงานบ้าน การเรือน มีปัดกวาดเช็ดถูบ้าน การหุงหาอาหาร ทำความสะอาดบ้านเรือน เย็บปักถักร้อยจักสาน และสอนให้รู้จักรับผิดชอบตนเองและสังคม รวมทั้งการสอนกิริยามารยาท รู้จักพูดอะไรควรไม่ควรส่งให้บุตรได้ศึกษาเล่าเรียน เพื่อเพิ่มความรู้สติ ปัญญาและประสบการณ์ให้แก่บุตรของตนที่สำคัญที่สุด คือ ต้องให้มีความรู้ทั้งทางโลก และทางธรรม เมื่อบิดามารดาสงเคราะห์บุตรให้ได้รับการศึกษาศิลปวิทยาถูกที่ เชื่อว่าได้ให้ทรัพย์ภายในแก่บุตรอันเป็นคุณสมบัติติดตัวอยู่ตลอดชีวิต ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงการศึกษาไว้ ๓ ประการ คือ (๑) ศิลสิกขา การศึกษาอบรมในเรื่องศิลป (๒) สมานสิกขา การศึกษาอบรมในเรื่องสมาน (๓) ปัญญาสิกขา การศึกษาอบรมในเรื่องปัญญา เพราะเป็นการรู้จักจริงตามเหตุปัจจัยของทุกสิ่ง^{๓๖} ทั้งนี้ เพื่อเป็นการศึกษาวิชาการต่าง ๆ และการศึกษาศาสนธรรม เพื่อเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจ ให้เข้าใจกับความจริงของชีวิต และธรรมชาติของชีวิต ให้รู้เบื้องต้นและที่สุดของชีวิตมนุษย์ ส่วนการไม่ใส่ใจต่อการศึกษาของบุตรธิดา คือการปิดกั้นความเจริญงอกงามทางสติปัญญาเปรียบเหมือนศัตรูที่ทำลายพัฒนาการแห่งสติปัญญา มารดาบิดาเองเป็นผู้ไม่มองอาจสง่างามในความสำเร็จของบุตรธิดา บุตรธิดาก็ไม่สง่างามในชีวิตที่ดำเนินไป

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘.

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓/๑๓.

^{๓๖} อ.ด.ก. (ไทย) ๒๐/๕๒๕/๒๒๔.

๔) การหาคู่ครองที่สมควรให้ (ปฏฐาเปเน ทาเรน สณฺญาเชนติ) หมายความว่า การมีครอบครัว ถือว่าเป็นปกติวิสัยของมนุษย์ เมื่อบุตรธิดาถึงวัยอันสมควรจะมีครอบครัว บิดามารดาจะทำหน้าที่ในการเลือกหาสามีภรรยาที่สมควรให้เป็นคู่ครองเพราะว่า ชีวิตที่ผ่านมาอยู่ในความดูแลของบิดามารดา แต่เมื่อมีครอบครัวแล้ว ภาระหน้าที่ตนเองจะกระทำต่อผู้อื่น แสดงความรับผิดชอบอย่างเด่นชัด เมื่อบุตรธิดาถึงวาระมีครอบครัว หน้าที่ของบิดามารดา คือช่วยประคับประคองบุตรธิดา ให้มีชีวิตครอบครัวดำเนินไปอย่างมีความสุข โดยการให้คำแนะนำ ดูแลป้องกัน มิให้บุตรเลือกคู่ครองตามอำเภอใจ เพื่อป้องกันความผิดอันอาจเกิดขึ้นในภายภาคหน้า ตลอดถึงความมีระเบียบวินัย ความมีกิริยามารยาท มีคุณวุฒิความรู้ ความประพฤติ ตัวดี เกิดในกุศลที่มีศีลธรรมและความสามารถพอจะเลี้ยงกันได้ เพราะการมีคู่ครองหมายถึง การใช้ชีวิตคู่ ทั้งสองฝ่ายต้องมีความพร้อมทางร่างกายและจิตใจ อาชีพรายได้ พอที่จะเลี้ยงครอบครัวและบุตรที่จะเกิดตามมาในภายภาคหน้าได้ เพราะฉะนั้นการมีคู่ครองจึงมีส่วนสำคัญของผู้ครองเรือนทุกคน

ในการดูแลจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้แก่บุตรนั้น ต้องดูตามความที่เหมาะสมระหว่างบุตรของตนกับบุตรที่จะมาเป็นลูกเขยหรือสะใภ้โดยเอาสมชีวิตรวมคือพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้สามีและภรรยาครองชีวิตคู่อยู่ด้วยกันได้ยืนยาวมีความสุข (สัมปทา ๔) ได้แก่

๑) สมสัทธา มีศรัทธาเสมอกันได้แก่ มีหลักการ มีความเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายของชีวิตอย่างเดียวกัน

๒) สมศีลา มีศีลเสมอกัน ได้แก่ ความประพฤติศีลธรรม จรรยาภิยามารยาทอบรมที่ดีเสมอ คนมีศีลธรรมประจำใจ

๓) สมจาคา มีจาคะเสมอกัน ได้แก่อุปนิสัยเสียสละช่วยเหลือชอบที่จะบริจาคไม่เห็นแก่ตัวใจกว้างเหมือนกัน

๔) สมปัญญา มีปัญญาเสมอกันได้แก่ มีเหตุผล มีความคิดสร้างสรรค์ ไม่ดื้อด้านตันทุรัง เข้าใจกันเห็นอกเห็นใจกัน พูดกันรู้เรื่อง มีเหตุผล มีความเป็นธรรม^{๓๗}

เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ การมีคู่ครองที่ดีของบุตรจึงเป็นเรื่องกังวลใจของบิดามารดาและเป็นหน้าที่ที่พ่อแม่จะต้องดูแลเป็นกรณีพิเศษเพราะบิดามารดา มีส่วนช่วยในการส่งเสริมให้ครอบครัวของบุตร มีความอบอุ่น ร่มเย็นเป็นสุขได้ บุตรบางคนไม่เข้าใจความปรารถนาดีของบิดามารดา จึงต่างพากันเข้าใจผิดคิดว่าผู้ใหญ่ยุ่งเรื่องของเด็ก ความจริงก็เพราะท่านกลัวบุตรของตนจะไปตกกระทำลำบากกับการมีคู่ครอง ซึ่งบางครั้งอาจเกิดการถกเถียงกันระหว่างบุตรธิดากับบิดามารดา เพราะไม่เข้าใจกัน การเริ่มมีชีวิตของครอบครัวใหม่ บิดามารดาควรให้คำชี้แนะเหมาะสมรวมทั้งการสอนแนว

^{๓๗} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕/๙๔.

ทางการครองเรือนที่ดีให้ เพราะว่าความสุขในครอบครัวบุตรหมายถึง ความสุขกายสุขใจของบิดามารดาด้วย

๕) การมอบทรัพย์สินสมบัติให้เมื่อถึงโอกาส(สมเเย่ ทายชุ่ นิยุยาเทนต์) หมายความว่า บิดามารดาต้องช่วยเหลือเกื้อกูลประคับประคองบุตรด้วยเงินทอง สิ่งของจนกว่าเขาจะรักษาดูแลตนเองได้ คือในสมัยที่บุตรยังไม่ได้แยกออกจากครอบครัว ก็ต้องหาทรัพย์สินให้ใช้จ่ายใช้สอย เมื่อหาวิชาความรู้ใส่ตัว ในสมัยที่บุตรแต่งงานแยกครอบครัวแล้ว ก็ต้องมอบทรัพย์สินสมบัติให้เป็นทุน แก่บุตรธิดาตามความเหมาะสมเพื่อเป็นตัวแทนของตนให้บุตรนึกถึงอยู่เสมอ การที่มอบทรัพย์สินมรดกให้กับบุตรนั้นมีส่วนสำคัญอยู่ที่ให้ทรัพย์สินมรดกให้กับบุตรนั้น ให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่บุตรตามส่วน เพื่อปกครองดูแลรักษาเป็นส่วนตัว และเป็นทุนสำรองใช้จ่ายประกอบการทำงานเลี้ยงชีพ พร้อมทั้งช่วยเหลือในยามตกทุกข์ได้ประสบ

เพราะฉะนั้น บิดามารดาแบ่งสมบัติอย่างทั่วถึง และมีความเที่ยงธรรม ยุติธรรม ไม่อคติต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องพิจารณาว่าบุตรคนใดที่ปฏิบัติตนให้สมควรเหมาะแก่การรับทรัพย์สินมรดก เช่น มีความกตัญญูกตเวที มีศีลธรรม รู้จักปรนนิบัติบิดามารดาในยามล้มป่วยเป็นที่อาศัยพึ่งพิงของบิดามารดาได้ สมบัติมรดกที่บิดามารดาทุกคนอยากมอบให้แก่บุตรของตน ก็คือ คุณธรรมความดีดังพระพุทธองค์ที่ทรงมอบอริยทรัพย์คือ การบวชสามเณรให้เจ้าชายราหุล ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระองค์ บิดามารดาได้ชื่อว่า เป็นผู้เสียสละ คือ ให้ทุกอย่างที่เหมาะสม สามารถทำให้บุตรของตนมีความสุข แม้ชีวิตของท่านก็สามารถสละให้กับบุตรได้ มรดกคือสมบัติที่มารดาบิดาจะมอบให้แก่บุตร เมื่อถึงเวลาอันควรซึ่งมีอยู่ ๒ คราวคือ^{๓๘}

๑) กาลสมัย ได้แก่ การมอบทรัพย์สินให้กับบุตรในเวลาทำอันเป็นมงคล เช่น ให้เมื่อโกนจุกเมื่อบวช เมื่อเรียน และเมื่อแต่งงาน สำหรับบุตรจะได้รับบำเพ็ญบุญตามประเพณีทางศาสนา เพื่อให้รักษาตัวเองเมื่อบุตรเจ็บไข้ เพราะเป็นการสร้างกำลังใจให้กับบุตรธิดา และบำเพ็ญคุณงามความดีรู้คุณค่าทางวัฒนธรรมไทยที่ดีต่อไป

๒) นิจสมัย ได้แก่ การมอบทรัพย์สินมรดกให้เป็นต้นทุนแก่บุตร สำหรับนำไปประกอบสัมมาชีพหรือทรัพย์สินอันเป็นต้นทุน เพื่อสร้างหลักฐานให้ชีวิตเป็นปึกแผ่นมั่นคง เช่น ไร่ นา สวน ช้างม้า วัว ควาย บ้าน รถ และทรัพย์สินมรดกอื่น ๆ เพื่อเป็นทรัพย์สินมรดกสำหรับไว้บำรุงตนและวงศ์สกุล การบำรุงและการส่งเสริมบุตรธิดาให้ความเป็นอยู่มีความสุข ความอบอุ่นและเป็นปึกแผ่นของวงศ์สกุล^{๓๙}

^{๓๘} มงคล.(ไทย) ๒/๓๗๓/๓๔๒.

^{๓๙} มงคล.(ไทย) ๒/๓๗๓/๓๐๗.

ในประเด็นเดียวกันนี้ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระธรรมธีรราชมหามุนี แสดงทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญของบุตรไว้ว่า^{๔๐}

๑) เมื่อปรารถนาอยากให้บุตรของตนเป็นคนดี ย่อมพากันไหว้วอนคุณพระศรีรัตนตรัยและไหว้วอนเทวดาเพื่อให้บุตรที่จะเกิดมาเป็นคนดี

๒) ย่อมพากันถามฤกษ์ยาม ฤกษ์ ปี ที่ลูกเกิด ย่อมเสียดอกไม้ธูปเทียน ข้าวของเงินทอง

๓) ฝ่ายผู้เป็นมารดา เวลาลูกถือปฏิสนธิก็เกิดการแพ้ท้องต่าง ๆ นานา

๔) เป็นหญิงมีหทัยดีต่อลูกถึงจะแพ้ท้อง ก็พยายามที่จะรักษาสุขภาพของตนอย่างเต็มที่

๕) บริหารครรภ์รักษาครรภ์เป็นอย่างดี เวลาตั้งครรภ์แล้ว มารดาต้องประคับประคองครรภ์ของตนอย่างดี

๖) เวลาจะคลอดก็ต้องลำบากด้วยกันทั้งมารดาและบิดาคือเวลาครรภ์แก่จะทำงานหนักไม่ได้การธุระแทบทุกอย่างจะตกเป็นหน้าที่ของสามี

๗) เวลาคลอดจริง ๆ ก็ลำบาก ต้องเลือดตกยางออก บางรายต้องผ่า บางรายพิการ บางรายตายไปในขณะที่กำลังคลอดก็มี

๘) ปลอดภัยบุตรผู้ร้องไห้ด้วยน้ำนม ด้วยเพลงขับ ด้วยเครื่องกก คือ อวัยวะของตนให้ลูกได้รับอบอุ่น จากการสัมผัส กับอวัยวะของมารดาแล้วนอนหลับไปกับทรวงอกมารดาอย่างมีความสุข

๙) ไม่ให้ลมและแดดถูกลูก พยายามปกปักษ์รักษาเป็นอย่างดีลูกถูกไอแดดถูกละอองฝนก็ไม่ได้เพราะกลัวลูกจะไม่สบาย

๑๐) ตบผ้าขี้ด้ายเย็บ เคี้ยวข้าวป้อนนอนไฟ มีคำกล่าวเป็นโบราณสอนไว้ว่า พ่อแม่สูดนมเลี้ยงบำรุงพุ่มพักเป็นนกหนา ถึงยามหิวก็หาอาหารมาให้ ถึงยามไข้ก็บำรุงปรุจนหาย ทั้งเปรี้ยวหวานสารพัดจัดหามาไม่วาย จะเพียงสายบ้ายเย็นมิได้ว่า

๑๑) คุ้มครองป้องกันทรัพย์สมบัติของตนไว้เพื่อลูก หมายความว่า ท่านมีนา มีสวน เงิน ทองสมบัติพัสถานต่าง ๆ พยายามคุ้มครองป้องกันทำหลักฐานทำพินัยกรรมไว้เพื่อลูก

สรุปความได้ว่า บุตรจึงมีความสำคัญต่อบิดามารดามาก ย่อมสอนให้เด็กรู้จักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ดีงาม สำหรับผู้ครองเรือน ในการบริหารทรัพย์มรดกให้เกิดประโยชน์โดยถือการปฏิบัติตามหลักธรรม จึงมีความสำคัญต่อครอบครัว และวงศ์สกุลอย่างมากและเป็นพื้นฐานทางสังคมประเทศชาติ บุตรเป็นสิ่งสำคัญมีอิทธิพลต่อครอบครัวหรือสังคม บุตรธิดาเป็นวัตถุของมนุษย์และ เป็นสิ่งที่ทำจิตใจบิดามารดาให้มีความสุขหรือทุกข์ได้ถ้าหากการประพฤติปฏิบัติของบุตรเป็นสำคัญ อันจะเป็นความลุ่มลึกของจิตใจในบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดา

^{๔๐} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ. ๙), กตัญญูกตเวที, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔-๕.

๒.๑.๓. ลักษณะของบุตรในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

บุตรเป็นผู้มีความสำคัญต่อครอบครัวมาก และเป็นการนำพาสังคมและครอบครัวให้มีความสุขมีความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาเต็มไปด้วยความเปรมปรีดาแห่งจิตใจมีความสุข เพราะว่าบุตรทำตัวและประพฤติปฏิบัติเชื่อฟังคำอบรมตักเตือนพร่ำสอนของผู้ใหญ่ในครอบครัวและวงศ์สกุล จะมีความร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป ดังนั้นบุตรธิดาจึงมีลักษณะที่แตกต่างกันจะมีผลปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

ปัจจัยด้านการอบรมเลี้ยงดู ตามหลักทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสพระดำรัสเกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจริยธรรมไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายจักร ๔ ประการนี้ เป็นเครื่องเป็นไป แก่เทวดาและมนุษย์ ผู้ประกอบเป็นคุณธรรมที่มนุษย์และเทวดาประกอบแล้ว ย่อมถึงความเป็นใหญ่ และความไพบูลย์ในภคะทั้งหลาย”^{๔๑} ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่บุตรและเทวดา คือ

- ๑) ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม คือ อยู่ในสถานที่อันประกอบด้วยธรรม
 - มารดาบิดา เป็นผู้อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม คืออยู่ในสถานที่ดำรงชีพอันเป็นสัปปายะ ต่อการดำเนินชีวิตครอบครัว
 - บุตรถือกำเนิดในถิ่นที่เหมาะสม หมายถึงสถานที่ถือปฏิสนธิของบุตรธิดา คือ ครรภ์ของมารดา กล่าวคือ มารดาที่ตั้งครรภ์ ฟังประกอบด้วยพฤติกรรมที่บริสุทธิ์ อันประกอบด้วย กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ความบริสุทธิ์สุจริตที่มารดาปฏิบัติจะอำนวยผลถึงบุตรหรือธิดาที่ตั้งใจอยู่ในครรภ์อันเป็นปัจจัยที่ทำให้จิตใจบริสุทธิ์เหมือนมารดาเพราะการที่ปฏิสนธิวิญญานถือกำเนิดในถิ่นที่เหมาะสม ดังพุทธพจน์ที่กล่าวถึงบทบาทอันสำคัญของมารดาบิดา เหมือนดังภาษิตที่ว่า “ภทโท สปปุริเสหิ สงคโม การคบหาสมาคมกับคนดี ก็มีแต่ความเจริญ”^{๔๒} ไม่แก่ขนาดใหญ่อันอาศัยขุนเขา หิมวันต์ย่อมงอกงามด้วยความเจริญ ๓ ประการ คือ (๑) เจริญด้วยกิ่งใบแก่และ ใบอ่อน (๒) เจริญด้วยเปลือกและกะทาะ (๓) เจริญด้วยกระพี้และแก่น ฉนใด คนภายในย่อมอาศัยพ่อบ้านแม่เรือนย่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๓ ประการ คือ เจริญด้วยศรัทธา เจริญด้วยศีล และเจริญด้วยปัญญา^{๔๓}

^{๔๑} อก.เอกก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๔๑, ที.ปา.(ไทย)๑๑/๔๐๐/ ๒๙๓.

^{๔๒} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๑๘/๕๐๖.

^{๔๓} อก.ติก. (ไทย) ๒๐ / ๔๘๘ / ๑๔๕.

สรุปความได้ว่า การอยู่ในถิ่นฐานหรือสถานภาพแวดล้อมที่เหมาะสมอันมีคุณภาพที่ดีที่เกื้อหนุนในการทำมาค้าขายเป็นส่วนประกอบด้วยเพราะจะทำให้เป็นคนดีหรือคนชั่วได้ เช่น คนบวชเรียนก็มีความคิดหรือการกระทำอีกอย่างหรือคนบวชไม่เรียนก็มีความคิดหรือการกระทำอีกแบบ ย่อมมีความคิดที่แตกต่างกันไป

๒) สัปบุริสุปัสสยะ การสมาคมกับสัตบุรุษ (คือคนดี) หมายถึงการดำเนินชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมและสังคมที่ดีโดยกำหนดประเด็นที่สำคัญได้ดังนี้^{๔๔}

- มารดาบิดา มีบทบาทที่สำคัญนอกจากมีหน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาเป็นอย่างดีแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการ คือ การกระทำตนให้เป็นสัตบุรุษของบุตรธิดา เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี

- สภาพแวดล้อมทางสังคม คือการคบหาเพื่อนที่ดี ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า บุคคลห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา แม้ใบหญ้าคาหอมก็มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป การเข้าไปข้องเสพกับคนพาล ย่อมเป็นเหมือนเช่นนั้นส่วนบุคคลใดห่อกุชฌา ด้วยใบไม้ แม้ใบไม้หอมก็มีกลิ่นหอมฟุ้ง การเข้าไปข้องเสพกับนักปราชญ์ ย่อมเป็นเหมือนเช่นนั้น

การสมาคมกับคนดี จึงเป็นปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาจริยธรรมด้วยว่าคนดีหรือบุคคลผู้เป็นบัณฑิตเป็นผู้ประพฤติประโยชน์ทั้งของตนเองและผู้อื่นซึ่งเป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยกุศลธรรม การคบสมาคมกับคนดีย่อมนำไปสู่ความดี ความเจริญในขณะเดียวไม่คบคนพาลเพราะจะนำไปสู่ความเดือดร้อนไม่เจริญไม่มีประโยชน์ จึงควรทำตนให้มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อไป

๓) อัตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ชอบโดยการกำหนดประเด็นที่สำคัญได้ดังนี้

- การตั้งตนไว้ชอบของบิดามารดาและบุตร คือเป็นผู้ตั้งใจมั่นเพื่อนำพาบุตรธิดาดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้องกล่าวคือดำรงตนด้วยความสุจริตเพราะการเลี้ยงดูบุตรของบิดามารดา

- การตั้งตนไว้ชอบบุตรธิดาควรปฏิบัติเพื่อกระทำให้ตนเองไปสู่จุดหมายที่ปรารถนาและสิ่งที่มารดาบิดาต้องการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบอบรมเลี้ยงดูเพราะถือว่าจิตที่บุคคลตั้งไว้ผิดพึงกระทำบุคคลนั้นให้เลวยิ่งกว่าความฉิบหายและความทุกข์ มารดาบิดาไม่พึงกระทำเหตุเช่นนั้นได้หรือญาติทั้งหลายก็ทำเหตุเช่นนั้นไม่ได้ จิตที่บุคคลตั้งไว้ชอบแล้ว พึงกระทำให้บุคคลนั้นประเสริฐ^{๔๕}

การตั้งตนไว้ชอบเพราะถือว่าเป็นหนทางดำเนินชีวิตของคนดีมีคุณธรรม หรือการคบกับสัตบุรุษมุ่งมั่นไปในทางแห่งความเจริญก้าวหน้ามั่นคง มีความเป็นสัมมาทิฐิ ไม่ลำเอียงและมีอคติมีเหตุผลอันประกอบด้วยคุณธรรม

^{๔๔} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕ / ๒๕๐ / ๒๑๘.

^{๔๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๓/๑๕.

๔) ปุพเพตปฺปญฺจตา ความเป็นผู้ได้กระทำบุญความดีเอาไว้แล้ว ดังพระพุทธพจน์ได้กล่าวไว้ว่า “ขุมทรัพย์คือบุญ ไม่สาธารณะแก่ชนเหล่าอื่น โจรลักเอาไปไม่ได้ บุญนิธินันใดติดตามตนไปได้ ปราษณฺ์พึงกระทำบุญนิธินั้น ให้สมบัติที่พึงใคร่ทั้งปวงแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๔๖} ดังพุทธภาษิตที่ว่า “บุญญ โจรเทหิ พุหฺริ บุญพวกโจรลักไปไม่ได้”^{๔๗}

ความเป็นผู้ได้กระทำบุญความดีเอาไว้เป็นปัจจัยในการพัฒนาจริยธรรมดังกล่าว คือการบำเพ็ญบุญ เป็นต้น ประกอบด้วย (๑) ทานมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการให้ (๒) ศีลมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล (๓) ภาวนามัย คือ บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนามีการเจริญวิปัสสนา เป็นต้น ในขณะเดียวกัน การอบรมเลี้ยงดู นับว่ามีอิทธิพลต่อบุตรธิดามาก เพราะมารดาบิดาได้อบรมเลี้ยงดูเพื่อให้บุตรได้เป็นคนดีมีคุณธรรมและเป็นที่ต้องการของสังคมและเป็นที่ชื่นชมของบัณฑิตทั้งหลาย เพราะฉะนั้นการฝึกฝนอบรมเป็นเรื่องสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของบุตร ดังที่พุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายธรรมอย่างหนึ่งที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้วย่อมถือเอาประโยชน์ทั้งสองได้ คือ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า”^{๔๘} บิดามารดา ถือว่าเป็นผู้ที่ใกล้ชิดบุตรธิดามากที่สุด มีอิทธิพลต่อการหล่อหลอมให้บุตรเป็นพลเมืองดีหรือพลเมืองร้ายกว่าใครแต่ถึงอย่างไรก็ตามบิดามารดาทุกคนย่อมปรารถนาที่จะให้บุตรของตนเป็นคนดีของสังคม และประเทศชาติ คือ ให้เป็นคนดีครบทั้ง ๕ ดี คือ (๑) เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา (๒) เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ (๓) เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน (๔) เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ (๕) เป็นสาวกที่ดีของพระศาสดา^{๔๙} หากครอบครัวใดที่มีบุตรครบทั้ง ๕ นี้แล้วว่าเป็นบุตรที่สมบูรณ์ที่สุดเพราะเป็นหน้าที่ของบิดามารดาทำการอนุเคราะห์บุตร ศีลธรรมของยุวชน คือสันติภาพของโลก

แนวคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับทัศนะของ หลวงพ่อปัญญานันทะ ที่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับเยาวชนไว้ว่า ต้องรู้จักสร้างความดี ๕ ดี เพื่อชีวิต คำนิยามสั้น ๆ ว่า “สร้างที่แม่ แก่ที่พ่อ ต่อที่ครู เชิดชูที่พระสงฆ์” หรือในการดำเนินชีวิตว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำ พระธรรมเป็นแผนที่ มีพระสงฆ์เป็นพี่เลี้ยง หลัก ๕ ดี คือ (๑) คิดดีเป็น (๒) พูดดีเป็น (๓) ทำดีเป็น (๔) คบคนดีเป็น (๕) ไปสู่สถานที่ดีเป็น^{๕๐} ในขณะที่ พระครูสีลวัฒนาภิรม ได้แสดงทัศนะลักษณะของบุตรและเยาวชน การทำ ๕ ดี เพื่อสังคมและเพื่อชีวิตสู่การปฏิบัติจริงโดยอาศัย ๕ ดีสู่สันติสุข สันติภาพ คือ (๑)วันดี คือ วันพระใน

^{๔๖} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๔๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๑/๔๑.

^{๔๘} พ.อิตติ. (ไทย)๒๕/๒๓/๓๖๗.

^{๔๙} พระบุญนพ สุทนต์โส, โอวาทท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ แต่...เยาวชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑.

^{๕๐} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อปัญญานันทะ), ประกายแห่งปัญญา ๙ บุษบาทหลวงพ่อ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทเอสอาร์.พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๗๐.

โรงเรียน (๒) สัญลักษณ์ดี คือ ชุตขาว (๓) สถานที่ดี คือ ห้องพระ (๔) กิจกรรมดี คือ สวดมนต์ ภาวนา (๕) กัลยาณมิตรดี คือ เพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ^{๕๑}

สุพัตรา สุภาพ แสดงทัศนะไว้ว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็กเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันที่ให้การอบรมทางจิตใจแก่เด็กตลอดเวลาอุปนิสัยส่วนตัวของเด็กก็ดี อารมณ์ของเด็กก็ดีเริ่มมาที่บ้าน เด็กจะเป็นผู้ที่มีความคิด ความรู้สึกมีมารยาทหรือวางตัวอย่างไรนั้นอยู่ที่การอบรมทางบ้านส่วนหนึ่ง สิ่งแวดล้อมทางบ้านส่วนหนึ่งได้แก่มารดาบิดา สถานที่อยู่อาศัยความเป็นอยู่ วัฒนธรรมในบ้าน บ้านจึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลหล่อหลอมเด็ก ^{๕๒}

อรนุช ฐริสังข์ ได้แสดงทัศนะไว้ว่า การอบรมเลี้ยงดูหมายถึงวิธีการปฏิบัติของมารดาบิดาต่อบุตรทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วยวาจาและการกระทำออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ ^{๕๓}

๑) การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย (Democratic) หมายถึง บิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูปฏิบัติต่อบุตรด้วยความยุติธรรม บิดามารดาให้ความรัก ความอบอุ่นมีเหตุผล ยอมรับความสามารถและความคิดเห็นของเด็ก ส่งเสริมให้เด็กมีอิสระในการตัดสินใจหรือแก้ปัญหาด้วยตนเอง

๒) การอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความคุ้มครองมากเกินไป (Over Protection) หมายถึง การปฏิบัติของบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูที่ทำให้เด็กมีความรู้สึกกว่าตนเองไม่ได้รับอิสระเท่าที่ควรไม่ได้ทำสิ่งที่ตนต้องการหรือทำอะไรด้วยตนเองถูกควบคุมให้อยู่ในสายตา

๓) การอบรมเลี้ยงดูแบบเผด็จการ (Rejecting or authoritarian) หมายถึง การที่มารดาหรือผู้เลี้ยงดูใช้กฎหรือระเบียบที่เข้มงวดเพื่อให้เด็กมีพฤติกรรมที่ต้องการโดยไม่มีการอธิบายเหตุผลใด ๆ

๔) การอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย (Neglecting or rejecting) หมายถึง การปฏิบัติของบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูที่ทำให้เด็กรู้สึกกว่าตนเองถูกเกลียดชังไม่ได้ รับการเอาใจใส่สนับสนุน

สมสุดา ผู้พัฒน์ และจุฬารัตน์ วัฒนะ แสดงทัศนะไว้ว่า การอบรมเลี้ยงดู การไปวัดการรักษาศีล และการนั่งสมาธิต่างเกี่ยวข้องกับการเพิ่มพูนคุณงามความดีของบุคคล โดยการที่บิดามารดาให้ความรัก จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คณะวิจัยพบว่า พฤติกรรมของบิดามารดามีความสัมพันธ์กับการไปวัดและพฤติกรรมเชิง ศีลธรรมของบุตรด้วย ดังมีผู้ศึกษาพบว่า ทัศนคติต่อการ

^{๕๑} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อดุริยางคญาณันทะ), **ประกายแห่งปัญญา ๙ บุษบาลงพ้อ**, หน้า ๗๑.

^{๕๒} สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕.

^{๕๓} อรนุช ฐริสังข์, “อิทธิพลของปัจจัยทางครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดูที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกอาชีพของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๗.

๑) อภิชาติบุตร คือบุตรที่มีจริยธรรม สูงกว่าบิดามารดา เมื่อเกิดมาแล้วได้รับการฝึกฝนอบรม มีคุณความดีมากกว่าบิดามารดาช่วยให้วงศ์สกุลมีความเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วยเป็นคนที่มีความสามารถสูงสร้าง ชื่อเสียงเกียรติคุณให้วงศ์สกุล ดำรงวงศ์สกุลให้ ส่วนบุตรของบุตรบิดามารดาเหล่านั้นเป็นผู้ถึง พระพุทธเจ้า เป็นสฺรณะ ถึงพระธรรมเป็นสฺรณะ ถึงพระสงฆ์ เป็นสฺรณะ จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จดเว้นการถือเอาสิ่งของ จดเว้นการประพฤติดิในกาม จดเว้นการพูดเท็จ จดเว้นการดื่ม น้ำเมา เป็นผู้มืศีลมีธรรมอันงาม เพราะบุตรที่มีคุณธรรมสูงนั้นสามารถจะดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข รมเย็นเป็นหนทางที่ดีมีเหตุผลมีการประพฤติปฏิบัติพร้อมกับการวางตัวให้เหมาะสม

๒) อนุชาติบุตร คือบุตรที่มีจริยธรรมเสมอกับบิดามารดา เมื่อเกิดมาแล้วได้รับการฝึกอบรมมีคุณภาพคุณงามความดี ที่ยังให้บิดามารดาปลื้มใจอิมใจได้วงศ์สกุล อาศัยบุตร เช่นนี้แล้ว ย่อมดำรงอยู่ได้ ไม่ทำให้ตระกูลตกต่ำแต่ไม่เสริมให้ดีขึ้นได้เพียงแต่รักษาสภาพต่าง ๆ คุณงามความดีให้ คงอยู่เดิม ภิกษุทั้งหลายมารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสฺรณะ ถึงพระธรรมเป็นสฺรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสฺรณะ จดเว้นจากการฆ่า จดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ จดเว้นจากการ ประพฤติดิในกาม จดเว้นจากการพูดเท็จ จดเว้นจากการดื่ม น้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่ง ความประมาท เป็นผู้มืศีล มีกัลยาณธรรม แม้บุตรของบิดามารดาเหล่านั้นก็ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสฺรณะ จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จดเว้นจากการถือเอาของของคนอื่น จดเว้นจากการ ประพฤติดิในกาม จดเว้นจากการพูดเท็จ จดเว้นจากการดื่ม น้ำเมา เป็นผู้มืศีล มีกัลยาณธรรม อนุชาติบุตรเป็นอย่างนี้เพราะบุตรที่มีคุณธรรมเสมอกับบิดามารดาเป็นผู้ทำให้วงศ์ตระกูลไม่เสื่อมเสีย ตกต่ำไปกว่าเดิมและเป็นที่รักเคารพของครอบครัวและสังคม

๓) อวชาติบุตร คือบุตรที่มีจริยธรรมน้อยกว่าบิดามารดาเมื่อเกิดมาแล้วแม้จะได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างไร ก็ไม่สามารถพยุ่งตน ให้ดีขึ้นเสมอเหมือนบิดามารดาได้ เป็นคนที่ไม่ยอมรับ ความดี มีแต่ความประพฤติปฏิบัติที่ตกต่ำ เลวทรามเดินทางสายอบายมุข เป็นหนี้ผู้อื่นบิดามารดา ต้องขายทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่เพื่อใช้หนี้ หรือแก้ปัญหาที่บุตรก่อขึ้น เป็นบุตรผู้สร้างแต่เรื่องทุกข์ ยากล้าบากใจให้แก่บิดามารดา มีพุทธดำรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ถึง พระพุทธเจ้าเป็นสฺรณะ ถึงพระธรรมเป็นสฺรณะถึงพระสงฆ์ว่าเป็นสฺรณะ จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จดเว้น จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ จดเว้นจากการการประพฤติดิในกาม จดเว้นจากการพูดเท็จ จดเว้นจากการดื่ม น้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้ง แห่งความประมาท เป็นผู้มืศีล มีกัลยาณธรรม แม้บุตรบิดามารดาเหล่านั้นไม่ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสฺรณะ ไม่จดเว้นจากการฆ่า สัตว์ จากการถือเอาของคนอื่น จากการประพฤติดิในกาม จากการพูดเท็จ จากการดื่ม น้ำเมา เป็นผู้ ทุศีล มีธรรม อันเลวทราม อวชาติบุตร เป็นอย่างนี้” เพราะฉะนั้น บุตรธิดาทุกคน จึงควรทำตนให้เป็น อภิชาติบุตร หรืออย่างน้อยอนุชาติบุตร ควรพยายามอย่างยิ่งที่จะทำตนไม่ให้ตกต่ำลงหรือเลวทราม จนเป็นอวชาติบุตร บิดามารดาอย่าปรารถนาอภิชาติบุตรและอนุชาติบุตรเพราะเป็นบุตรที่สร้างความ

เจริญรุ่งเรือง สร้างเกียรติยศชื่อเสียงมาสู่วงศ์สกุล แต่ไม่ปรารถนาอวชาตบุตรเพราะเป็นผู้สร้างแต่ความเดือดร้อนเป็นผู้ทำลายชื่อเสียง ล้างผลาญวงศ์สกุลให้เสื่อมเสีย

นอกจากนี้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดก ยังได้แบ่งประเภทของบุตรออกเป็น ๔ โดยแบ่งตามทางกำเนิด คือ (๑) เขตตรโซ บุตรโต ได้แก่ ลูกทิ้งหรือบุตรที่บุคคลอื่นนำมาทิ้งไว้ในเขตที่อยู่อาศัย (๒) อนนตวาสโก บุตรโต ได้แก่ ลูกศิษย์หรือบุตรที่อาศัยเรียนศิลปวิทยา (๓) ทินนโก บุตรโต ได้แก่ ลูกเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรม หรือบุตรที่ผู้อื่นมอบให้มาเลี้ยง และ (๔) อตตรโซ บุตรโต ได้แก่ ลูกในไส้หรือลูกตัวหรือบุตรที่เกิดจากกรรมมารดาตนเองและมีการอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมไว้ว่า^{๕๖}

๑) เขตตรโซ บุตรโต คือลูกทิ้งหรือบุตรที่บุคคลอื่นเขามาทิ้งไว้ในที่พำนักหรือที่อยู่อาศัยของตนเพื่อหวังจะให้เลี้ยงดูให้ดีและได้เลี้ยงบุตรโดยมิได้ตั้งใจ

๒) อนนตวาสโก บุตรโต คือ ลูกศิษย์หรือบุตรที่อยู่อาศัยเรียนศิลปวิทยาที่เข้ามาถวายตัวต่ออาจารย์ เพื่อศึกษาเล่าเรียน เพื่อหวังความรู้หวังความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และอาศัยอยู่ในสำนักกับอาจารย์ที่ถ่ายทอดวิชาให้เพื่อคอยปรนนิบัติรับใช้อาจารย์ และอาศัยอยู่กับอาจารย์ ส่วนอาจารย์ก็จะคอยรับเลี้ยงดูดูแลเหมือนกับลูกของตนเพราะว่าความเป็นห่วงต่อลูกศิษย์ถือเป็นหน้าที่

๓) ทินนโก บุตรโต คือ ลูกเลี้ยงหรือบุตรที่ผู้อื่นมอบให้มาเลี้ยงดู หรือบุตรบุญธรรม บุตรลักษณะเช่นนี้ มีสิทธิเป็นทายาทเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่าง นางสาวดี ซึ่งเป็นธิดาของภัททวดี เศรษฐีเมืองภัททวดี คราวหนึ่งได้เกิดโรคหิวตกระโษะระบาดขึ้นในเมืองภัททวดี เศรษฐีพร้อมกับพระมเหสีได้นำธิดาหนีโรคภัย จากนั้นได้ไปพักอยู่ที่เมืองโกสัมพี โดยได้พักอาศัยที่โรงทานของโฆสก เศรษฐีผู้เป็นสหาย แต่ต้องประสบเคราะห์กรรมอีก เมื่อเศรษฐีพร้อมกับภรรยาและลูกสาวได้รับประทานอาหารที่โรงทานแล้ว แต่เพราะความที่เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการเดินทางประกอบกับการที่ร่างกายขาดอาหารมาหลายวัน ด้วยความหิวกระหาย ได้บริโภคอาหารมากเกินไป ทำให้เกิดธาตุไฟไม่สามารถย่อยอาหารได้ทัน ทั้งเศรษฐีและภรรยาก็ได้เสียชีวิต เหลือเพียงลูกสาวคือ นางสาวดีคนเดียว ต่อมาโฆสกเศรษฐีได้พบสาวงามได้ทราบเรื่องทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับครอบครัว จึงเกิดความรักเมตตาสงสารเหมือนว่า เป็นบุตรของตนเองจึงรับนางสาวงามดี จึงเป็นบุตรที่เศรษฐีรับมาเลี้ยงเหมือนลูกจึงนับว่าเป็นบุตรบุญธรรม

๔) อตตรโซ บุตรโต คือ ลูกในไส้หรือลูกตัวหรือบุตรที่เกิดจากกรรมของมารดาตนเอง เรียกได้ว่า ลูกที่ถือกำเนิดโดยสายเลือดของบิดามารดา นั้นแบ่งได้ ๓ ลักษณะคือ บุตรที่มีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา บุตรที่มีคุณธรรมเสมอกับบิดามารดา และ บุตรที่มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา

^{๕๖} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗ / ๒๘๓ / ๒๓๘

สรุปความได้ว่า ประเภทของลูกนั้น แบ่งตามกำเนิดตามคุณธรรมและตามทางคติโบราณอันจำกัดได้ว่า แท้จริงก็จัดเป็นบุตรโดยตรง จะทำให้รู้คุณและความหมายได้ตามคุณธรรมนั้น อันจะบ่งบอกถึงคุณธรรม คุณงามความดีของบุตรที่แสดงออกให้รู้ให้เห็นอันจะเป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติให้ปรากฏมีขึ้น บุตร ๓ ประเภท และ ๔ ประเภท ก็ยังไม่ได้บอกว่า เป็นบุตรที่ประเสริฐที่สุด แต่บุตรที่บำรุงเลี้ยงดูทางด้านจิตใจ ดังพระพุทธเจ้า ตรัสไว้ว่า บุตรที่ประเสริฐที่สุด คือ บุตรที่เชื่อฟังเพราะฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา ประณินิบัติ บิดามารดาตอบแทนบุญคุณและรู้จักเลี้ยงดูทางด้านกายและจิตใจด้วย

๒.๓ บุตรในฐานะผู้สืบตระกูลบิดามารดา

บุตรในฐานะผู้สืบตระกูลบิดามารดานั้นบิดามารดาย่อมมีความปรารถนาที่จะมีบุตรไว้สืบทอดสกุลของตนเอง เนื่องจากถ้าไม่มีบุตรไว้สืบตระกูลแล้วก็สูญพันธุ์ไปไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์แม้กระทั่งพืชด้วยก็จะมีเชื้อสายเผ่าพันธุ์ ดังนั้นการมีบุตรไว้สืบตระกูลจึงมีความสำคัญซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างไว้ ๒ ตัวอย่างพอเป็นสังเขปดังนี้

๑) กรณีพระสุทิน บิดาของพระสุทินกล่าวว่าพ่อสุทิน สกุลนี้มีทรัพย์มากมีโกศมาก มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์ที่น่าปลื้มใจมาก มีข้าวเปลือกเป็นทรัพยากรมาก พ่อควรกลับมาเป็นคฤหัสถ์ จะได้ใช้สอยบริโภคสมบัติและบำเพ็ญบุญ แม่กล่าวว่ามาเกิดพ่อสุทิน พ่อจึงกลับมาแม่ครั้งที่สอง แม่ครั้งที่สาม แม่ของพระสุทินจึงได้กล่าวกับพระสุทินว่าพ่อจงให้พืชพันธุ์ไว้บ้างพวกเจ้าลิจฉวีจะได้ไม่รับทรัพย์สมบัติของเราอันหาบุตรผู้สืบสกุลมิได้ไปเสีย^{๕๗}

๒) กรณีของมหานามะ มหานามะผู้ปกครองรัฐพึงรับมรดกจากพระราชบิดาตามพุทธองค์ได้ ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกขณะถือบาตรน้ำมนต์ไปส่งพระพุทธเจ้าไว้ว่า กุลบุตรผู้มีศีลรู้ความประสงค์ของผู้ช่วยทำกิจของมารดาบิดาถือกุลบุตรภรรยา ปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่คนทั้ง ๒ ฝ่ายคือชนภายในและชนผู้อาศัยบุคคลนั้นอยู่ กุลบุตรผู้เป็นบัณฑิตเมื่ออยู่ครองเรือนโดยธรรมทำความยินดีให้เกิดขึ้นแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วและที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ยังความยินดีให้เกิดขึ้นแก่สมณพราหมณ์ และเทวดา กุลบุตรนั้น ครั้นบำเพ็ญกัลยาธรรมแล้วเป็นผู้ควรบูชาเป็นผู้ควรสรรเสริญเป็นบัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาตายไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๕๘}

สรุปความว่า บุตรในฐานะผู้สืบตระกูลบิดามารดานั้นถือได้ ว่ามีความสำคัญไม่น้อย เพราะจากการศึกษาตัวอย่างพบว่าถ้าไม่มีบุตรไว้สืบตระกูลเพื่อรักษาทรัพย์มรดกต่าง ๆ ไว้ไม่ว่าจะเป็นผู้ยากจนหรือร่ำรวยมหาศาลเพียงใดไม่มีผู้ครองราชย์บ้านเมืองดังตัวอย่างทั้ง ๒ นี้

^{๕๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๔.

^{๕๘} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๔-๑๐๗.

๒.๓.๑. ความสัมพันธ์ระหว่างสายเลือด

ความสัมพันธ์ระหว่างสายเลือดบุตร คือ บุตรที่เกิดจากครรภ์ มารดาตนเองเพราะเนื่องจากบุตรในไส้ กล่าวคือ บุตรที่ถือกำเนิดโดยสายเลือดของบิดามารดา เพราะเนื่องจากเป็นบุตรโดยสายเลือดจริง ดังจะกล่าวยกตัวอย่างไว้ในพระไตรปิฎก เรื่องนางสุมณาเทวีและนายกาละซึ่งเป็นบุตรโดยสายเลือดของอนาถบิณฑิกเศรษฐีในการดำรงตนอยู่ในฐานะบุตรโดยสายเลือดในการทำคุณงามความดี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภนางสุมณาเทวีคนเล็กของอนาถบิณฑิกเศรษฐีที่เสียชีวิต จึงตรัสพระคาถาแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐี ดังนี้ ผู้ทำบุญไว้อย่อมผลิตเพลินใจในโลกนี้ตายไปแล้วก็ยังผลิตเพลินใจในโลกหน้าทั้งสอง เขาย่อมผลิตเพลินใจว่า เราได้ทำบุญไว้แล้ว ครั้นไปสู่สุคติเขายังผลิตเพลินใจมากยิ่งขึ้น^{๕๙} ส่วนเรื่องของนายกาละนั้นอนาถบิณฑิกเศรษฐีท่านให้ไปฟังธรรมโดยบุตรนั้น คิดว่าจะไปเอาค่าจ้างเท่านั้นเอง โดยไม่คิดว่าอยากจะฟังแต่พอเมื่อฟังธรรมแล้วเกิดความสงบมีความสุข เกิดปิติในดวงใจจึงเกิดดวงตาเห็นธรรมได้เป็นพระโสดาบันเทียบเท่ากับท่านเศรษฐีผู้เป็นบิดา^{๖๐}

เรื่องของสุวรรณสาม ที่มีพระคุณต่อบิดามารดาด้วยการตอบแทนบุญคุณความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณอันจะตอบแทน ถือได้ว่ากระทำอันเป็นมงคลอันสูงสุดซึ่งเทวดาและมนุษย์ตลอดทั้งนักปราชญ์และบัณฑิตกล่าวสรรเสริญไว้ ดังเรื่องสุวรรณสามสนทนากับพระเจ้าปิลักขัถึงตอนสาม ท่านมาจากไหน ใครใช้ท่านมาว่า ท่านจงไปยั้งแม่น้ำมีคสัมมาแล้วดักน้ำมา สุวรรณสามโพธิสัตว์ได้ออกลั่นทุกขเวทนาแสนสาหัส กราบทูลว่ามารดาบิดาของข้าพระองค์เลี้ยงดูท่านทั้งสองนั้นอยู่ในป่าใหญ่ ข้าพระองค์จะไปดักน้ำมาให้ท่านทั้งสองนั้นจึงมายังแม่น้ำมีคสัมมา ท่านทั้งสองนั้นมีเพียงอาหารเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นจะมีชีวิตอยู่ได้เพียง ๖ วันเพราะไม่ได้น้ำท่านผู้ดาบอดทั้งสองเห็นจกตายแน่^{๖๑}

จากการศึกษาสุวรรณสามและสุมณาเทวีและนายกาละพบว่า สุวรรณสามกุมารได้ชื่อว่าเป็นอภิชาตบุตรของบิดามารดา เพราะท่านเป็นคนมีความกตัญญูกตเวทีตั้งอยู่ในโอวาทของบิดามารดาโดยตลอดแม้รู้ว่าบิดามารดาของท่านดาบอดทั้งสองท่านก็ตาม ท่านก็ไม่เคยทอดทิ้ง ให้อยู่โดดเดี่ยวเดียวดาย ก็ตอบแทนบุญคุณที่ได้เลี้ยงมา แม้ท่านทั้งสองเลี้ยงดูมาเพียงแค่ ๑๒ ปีเท่านั้น ก็ตอบแทนบุญคุณบิดามารดาที่เลี้ยงมามากมายอย่างมหาศาลยิ่งนัก ดังคำทูลของบัณฑิตกล่าวว่า บุตรที่

^{๕๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘/๒๙.

^{๖๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๕๗.

^{๖๑} พุ.ธ. อ. (ไทย) ๒๘/๓๑๒ - ๓๑๔/๒๓๒.

น่ารักผู้เลี้ยงดูเราทั้งสองคนผู้ตาบอดในป่าเราได้มาโดยยาก บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่าไม่ควรโกรธในคนผู้มีบุตรคนเดียว^{๖๒}

ส่วนนางสุมนาเทวีนันท่านก็ได้ทำตามคุณงามความดีที่บิดามารดา คือ ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้จัดอาหารบิณฑบาตแด่พระสงฆ์ที่บ้านทุกวันตั้งหลายร้อยองค์ร่วมกับพี่สาวคนโต ช่วยกันประกอบคุณงามความดีจนพี่สาวคนโตได้ได้ถึงแก่กรรมไปจึงได้รับหน้าที่ธุระ ต่อจากคำอบรมสั่งสอนของบิดามารดาได้จัดถวายอาหารและฟังธรรมตลอดต่อเนื่องจนท่านได้บรรลุธรรมสัทธาคามิผล จึงถือว่าเป็นอริชาตบุตร

สรุปความได้ว่า ความกตัญญูทวายเป็นสมบัติติดตัวต่อผู้ประพฤติปฏิบัติที่สุพรรณสามที่ปรากฏในชาดกนั้นสามารถแยกความกตัญญูทวีย่อยได้ ๒บุคคล ได้แก่ ภิกษุและสุพรรณสามกุมาร การแสดงออกความกตัญญูทวีย่อยต่อบิดามารดานั้น จะมีปัญหาที่เฉพาะมารดาเท่านั้น เพราะมีพระวินัยบัญญัติเอาไว้ ส่วนบิดานั้นให้ปฏิบัติเช่น สามเณรและการแสดงความกตัญญูทวีย่อยของภิกษุนี้ก็ไม่จำเป็นเฉพาะบิดามารดาของตนเท่านั้น ยังต้องทำกับบุคคลอื่นก็ได้ เมื่อรู้ว่าผู้นั้นมีพระคุณต่อตนเอง ส่วนการแสดงออกความกตัญญูทวีย่อยของสุพรรณสามและสุมนาเทวีนันท่านได้ชื่อว่าเป็นอริชาตบุตรของบิดามารดา เพราะดูแลบิดามารดา และเชื่อฟังถ้อยคำทุกอย่างและได้ทำหน้าที่เป็นลูกที่ดีของบิดามารดา สมควรที่เด็กในปัจจุบันควรถือเอาแบบอย่างที่ดีต่อไป

๒.๓.๒ ความเป็นทนายทของบุตร

ความหมายของทนายทหรือญาติ คำว่าญาติเป็นภาษาบาลีมีรูปวิเคราะห์ว่า ญาติชานียตติ ญาติ (ญาติที่รู้จักกันชื่อว่าญาติ) ญาติเยว ญาติโก^{๖๓} คำว่าทนายท จึงแปลว่า คนที่รู้จักกัน^{๖๔} ความเป็นทนายทในงานวิจัยนี้ มุ่งเน้นถึง บุตรทางโลกและบุตรทางธรรม ดังที่กล่าวมา ดังนั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงความห่วงใยผูกพันของบิดามารดาที่มีต่อบุตรผู้เป็นทนายทสืบตระกูล ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่าง ดังนี้

^{๖๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๕๔/๒๓๘.

^{๖๓} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อริธานวรรณ, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗๖.

^{๖๔} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มงคลัตถทีปนิแปล เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. หน้า ๘๐.

๑) ความเป็นทนายทของพระราหุล เจ้าชายสิทธัตถะขณะก่อนเสด็จออกผนวช ได้มีพระโอรสพระองค์หนึ่งกับพระนางยโสธราพิมพา มีนามว่าเจ้าชายราหุล^{๖๕} หลังจากเสด็จออกผนวชและตรัสรู้แล้วครั้งที่พระองค์เสด็จไปโปรดพระญาติวงศ์ที่กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางยโสธราได้ให้พระราหุลกุมารไปทูลขอราชสมบัติจากพระองค์ เมื่อพระกุมารได้เฝ้าจึงกราบทูลขอว่า พระสมณะได้โปรดประทานทรัพย์มรดกแก่หม่อมฉัน พระองค์มองไม่เห็นทรัพย์อื่นอันมีค่า คู่ควรแก่พระกุมารราหุล ทรงพิจารณาเห็นเพียงอริยทรัพย์ ๗ ประการ^{๖๖} ซึ่งเป็นโลกุตตระเท่านั้น จึงให้พระสารีบุตรบวชพระราหุลเป็นสามเณรด้วยการรับไตรสรณคมณ์เป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา

จึงเห็นได้ว่า การสงเคราะห์ในกรณีนี้เป็นการสงเคราะห์ให้อย่างสูง ทรงสงเคราะห์ด้วยการประทานทรัพย์ภายในแก่พระกุมารพระพุทธเจ้าทรงมองทรัพย์ในภายนอกว่าเป็นของนอกกายเท่านั้น จึงมิได้มอบไว้ให้ในพระพุทธศาสนาสืบไป^{๖๗}

๒) ความเป็นทนายทของพระสุทิน ด้วยความห่วงใยของบิดามารดาซึ่งเป็นเศรษฐีชาวกลันตคาม ได้กล่าวว่า “เจ้าเป็นลูกคนเดียว เป็นที่รักที่ซอบใจของพ่อแม่ เจริญเติบโตมาด้วยความสุขสบายได้รับการเลี้ยงดูมาอย่างดี ความทุกข์ยากสักชนิดหนึ่งลูกก็ยังไม่รู้จึง ถึงลูกจะตายไปพ่อแม่ก็ไม่ปรารถนาจะจาก แล้วเหตุไฉนพ่อแม่จะยอมให้ลูกผู้ยังมีชีวิตอยู่ออกจากเรือนไปบวชเป็นอนาคาริกเล่า” เมื่อโยมพ่อโยมแม่ถามอ้อนวอนพระสุทินครั้งแล้วครั้งเล่าถึง ๓ ครั้ง ก็ไม่ยอมสีก ด้วยคำกล่าวที่ว่า “ตระกูลเรานี้มั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีเงินมีทองมาก มีเครื่องประดับมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก ลูกจงให้ผู้สืบเชื้อสายไว้ เจ้าลัจฉริยะจะได้ไม่รับมรดกของเราที่ขาดผู้สืบสกุล” ซึ่งในการนี้พระสุทินได้กล่าวตอบว่า “โยมแม่อาตมาไม่อาจไม่สามารถ อาตมายังพอใจประพติพรหมจรรย์อยู่” “เวลานี้ลูกพักอยู่ที่ไหน” “อาตมาพักอยู่ที่ปามหาวัน” แล้วพระสุทินก็ลูกจากอาสนะหลีกไป^{๖๘}

๓) บุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เนื่องจากทนายทของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นผู้ที่มีความสำคัญคนหนึ่ง ในสมัยพุทธกาลมีนามเดิมชื่อว่าสุทัตต์ อาศัยอยู่เมืองสาวัตถีต่อมาได้นับถือพระพุทธศาสนา ต่อมาบรรลุนิพพานชั้นโสดาปัตติผล เป็นอุบาสกผู้มีความศรัทธาอย่างแรงกล้าและได้สร้างวัดพระเชตะวันถวายพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เพื่ออยู่จำพรรษาและพระพุทธเจ้าอยู่จำพรรษา

^{๖๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๔ - ๑๖๕, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๘๘-๒๐๑/๒๘๙ - ๓๐๒.

^{๖๖} อริยทรัพย์ ๗ คือ สัทธาณะ ทรัพย์คือศรัทธา, สีลธนะ ทรัพย์คือศีล, หิริธนะ ทรัพย์คือความละอาย, โอตตปฺปณะ ทรัพย์คือ ความเกรงกลัว, สุตธนะ ทรัพย์คือ การฟัง (ได้แก่ พาทุสัจจะ), จาคธนะ ทรัพย์คือ เสียสละ, ปัญญาธนะ ทรัพย์คือ ปัญญา.

^{๖๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๓๓๐/๓๓๑.

^{๖๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๒๓ - ๒๔.

นานถึง ๑๙ พรรษา ท่านได้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาแล้วได้ช่วยเหลือผู้ยากไร้อนาถาจำนวนมาก จึงได้ชื่อว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งหมายถึงผู้มีก้อนข้าวเพื่ออนาถายังได้รับการยกย่องจาก พระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายในฝ่ายผู้เป็นทายก^{๖๙} การที่ทายาทของอนาถบิณฑิกเศรษฐีมีลูกสาวคนโต คนกลาง คือ สุมนาเทวีและนาย กาละนิมนต์พระไปฉันภัตตาหารที่บ้านลูกทั้งสามเป็นทายาทมีบุตรสาวสองคนเชื่อฟังดูแลอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ ต่อบุตรสาวคนโตเสียชีวิตก็ให้บุตรคนรองคือ สุมนาเทวีดูแลพระสงฆ์ต่อจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์สูงกว่าบิดาจึงจัดเป็นอภิชาตบุตร ส่วนนายกาละนั้นบิดาท่านเศรษฐีอบรมสั่งสอนไม่ค่อยเชื่อฟังจึงออกอุบายให้ลูกได้ฟังธรรมจนเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยการจ้างขอร้องให้นายกาละเป็นรางวัล ๑๐๐ กหาปณะ ก็รับคำ เพื่อดึงดูดใจได้ค่าจ้าง แต่ไปไม่ฟังธรรม ไม่รักษาศีลอุโบสถ แต่เลี้ยงไปนอนอย่างสบายเมื่อรุ่งเช้าก็กลับมา เมื่อเศรษฐีกลับมาดีใจให้คนเอาข้าวนำมาให้รับประทาน แต่ยังไม่รับประทานเพราะยังมีได้ค่าจ้าง เมื่อได้ค่าจ้างแล้วจึงรับประทาน ในวันต่อมา เศรษฐีได้จ้างนายกาละอีกเพิ่มเป็น ๑,๐๐๐ กหาปณะแต่มีข้อสัญญาว่านายกาละต้องไปยืนฟังธรรมพระพุทธเจ้าแล้วจดจำหัวข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงจดจำไม่ได้จึงฟังอีกรอบ ด้วยคิดว่า เราจะต้องเรียนบทต่อไปเมื่อนายกาละตั้งใจอยู่อย่างนี้ จึงได้บรรลุธรรมขั้นโสดาปัตติผล พอรุ่งเช้ากลับมาบ้านพร้อมพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ บิดาเห็นเช่นนั้นก็เกิดปีติรีบเอาทรัพย์มาให้ลูกชาย แต่นายกาละก็ปฏิเสธด้วยความละอายใจต่อพระพุทธเจ้า เพราะเขาได้รับทรัพย์ คือ อริยทรัพย์ ๗ อันประเสริฐกว่านั่นเอง ด้วยความเป็นทายาทด้วยธรรม

๔) บุตรของธัญชัยเศรษฐีผู้คุ้มครองลูกด้วยธรรม ธัญชัยเศรษฐี เป็นชาวแคว้นมคธ ได้ย้ายมาอยู่ ณ เมืองสาเกตแคว้นโกศลตามข้อตกลงระหว่าง พระเจ้าพิมพิสารกับพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่ต้องการบุคคลผู้มีบุญไว้ในแคว้นแคว้นของตน ในสมัยที่นางวิสาขาบุตรสาวจะออกจากเรือนไปอยู่ที่ตระกูลอื่น ท่านได้มอบวัตถุสิ่งของให้แก่ลูกมากมาย ไม่ว่าจะเป็น แก้ว แหวน เงิน ทอง โค ข้า ทาสบริวาร เป็นต้น ที่สำคัญท่านธัญชัยเศรษฐี ได้มอบหลักการที่ลูกสะใภ้จะต้องไปอยู่เรือนของแม่ผัว จะต้องประพฤติปฏิบัติตัว ในขณะที่อยู่ในเรือนของสามีอันจะเป็นรวมเครื่องป้องกันไม่ให้ลูกถือตัว โอวาทที่ท่านธัญชัยเศรษฐีได้มอบให้แก่ลูกสาวอีก ๑๐ ข้อด้วยกัน คือ^{๗๐}

๑) ไฟในอย่านำออก คือ ไม่เอาเรื่องในครอบครัวไปกล่าวแก่บุตรภายนอก

๒) ไฟนอกอย่านำเข้า คือ การไม่เอาเรื่องราวปัญหาภายนอกเข้ามาในครอบครัว เพราะอาจทำความเข้าใจผิดแตกแยกภายในครอบครัวได้

^{๖๙} “เอตทคัคคํ ภิกขเว มม สวากานํ อุปาสกานํ ยทิทํ สุทตฺโต คหปติอนาถบิณฑิกโก” อง.เอกก (บาลี)

๒๐/๒๔๔ / ๓๑

^{๗๐} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๗

๓) การให้แก่คนที่ควรให้ คือ การให้สิ่งของวัตถุ ควรช่วยเหลือแก่ผู้ที่ให้ตอบหรือให้แก่ผู้ที่ควรให้เช่น ผู้ที่มีอุปการคุณต่อตนเองและครอบครัว

๔) ไม่ควรให้แก่บุคคลคือ ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ไม่สนใจ

๕) ควรให้แก่บุคคลที่ควรและผู้ที่ไม่ควรให้ คือการให้เพื่อสงเคราะห์ญาติมิตร คือขัดสนโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

๖) ควรนั่งให้เป็นสุข ควรรู้ รู้จักมารยาทที่เหมาะสมกับตน แม้จะนั่งจะเดินต้องมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ในตระกูล รู้จักที่ต่ำที่สูงที่ควรนั่งไม่ควรนั่ง

๗) ควรบริโภคให้เป็นสุข คือรู้จักมารยาทในการรับประทานอาหารไม่รับประทานอาหารก่อนผู้ใหญ่ รู้จักการเตรียมอาหารในเวลาและรู้จักประมาณในการบริโภค

๘) พึงนอนให้เป็นสุข คือการรู้จักจัดเวลาสำหรับการนอนหลับพักผ่อนให้เป็นเวลาและเหมาะสมกับตนโดยการตื่นก่อนและนอนที่หลังพ่อแม่สามีและ สามี ไม่เกียจคร้านนอนกลางวัน

๙) พึงบูชาไฟ คือ การปรนนิบัติบุคคลฝ่ายสามี ๓ ประเภทที่เปรียบเหมือนไฟ คือ พ่อแม่ผัวและสามีเมื่อปฏิบัติถูกต้องย่อมได้คุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจมีโทษร้ายแรงเหมือนไฟเผาผลาญตนเอง

๑๐) พึงนอบน้อมต่อเทวดา คือ การให้ความเคารพ มีความนอบน้อมต่อสามีและพ่อแม่ของสามีเพราะเป็นจุทเทวดาประจำตระกูล

การให้อิโฆวาทแก่ลูกสาวผู้ที่จะไปเป็นลูกสะใภ้บ้านอื่นของท่านธัญชัยเศรษฐี เป็นเหมือนการไปตามคัมครองลูกด้วยธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญที่พ่อพึงประกอบให้มีในตนเป็นการคัมครองด้วยธรรม ดังนั้น นางวิสาขาเมื่อถูกพ่อของสามีทักท้วงถึงอิโฆวาท ๑๐ ประการ สามารถอธิบายให้ฟังได้ เพราะตัวเธอนั้นปฏิบัติอยู่เป็นประจำ มิได้ต้องท่องจำอย่างเดียวต้องปฏิบัติจริงด้วยในที่สุดมีการเศรษฐี ผู้เป็นพ่อของสามีต้องยอมให้ลูกสะใภ้เป็นใหญ่ (เพราะเป็นผู้ชี้ให้เห็นหนทางแห่งพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) นอกจากที่กล่าวยังมีบุตรผู้เป็นทายาท คือ โดยธรรมอันจะเป็นประโยชน์และผู้อื่นดั่งปรากฏข้อความว่า การงาน ๑ วิชา ๑ ธรรม ๑ ศีล ๑ ชีวิตอันสูงสุด ๑ สัตว์ทั้งหลายยอมบริสุทธิดด้วยธรรม ๕ ประการนี้ หาใช่บริสุทธิดด้วยโคตร หรือด้วยทรัพย์ไม่ เพราะเหตุนี้แลคนฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ตน ควรเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคายเถิด เพราะเมื่อเลือกเฟ้นเช่นนี้แล้วย่อมหมดจดได้ในธรรมเหล่านั้น พระสารีบุตรท่านนั้นเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุผู้ถึงฝั่งด้วยปัญญา ด้วยศีลและความสงบ ^{๗๑}

^{๗๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕ / ๑๐๑ / ๑๐๘.

๕) โอรสของพระเจ้าอโศกมหาราชที่เป็นทายาท พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นนักปกครองที่ยิ่งใหญ่ของประเทศพระองค์หนึ่ง ณ ประเทศอินเดีย และพระองค์ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภ์ที่สำคัญยิ่ง หลังจากທີ່พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงถวายทานอันยิ่งใหญ่อันมหาศาล ถ้าเช่นนั้น เราได้ชื่อว่าเป็นทายาทของพระศาสนาจะได้ไม่หนอ พระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระได้เล็งเห็นอุปนิสัยของมหินทกุมาร พระโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ก็คิดว่าถ้าพระกุมารคู่นี้ได้บวช พระศาสนาก็จะมั่นคงเป็นอย่างยิ่ง พระเถระจึงได้ถวายพระพรว่าผู้ถวายปัจจัยได้ชื่อว่าเป็นผู้อุปฐากท่านนั้น ส่วนผู้มั่งมีก็ดียากจนก็ดี ให้กุลบุตรบวชในพระพุทธศาสนาจึงชื่อว่าเป็นทายาทในพระพุทธศาสนา พระเจ้าอโศกมหาราชมีพระทัยยินดียิ่งนัก จึงให้พระโอรสพระนามว่า **มหินทกุมาร** ออกบรรพชา มีพระโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระเป็นอาจารย์ และให้บุตรีพระราชธิดา พระนามว่า พระนางสังฆมิตตา บวชเป็นพระภิกษุณีโดยมีพระธรรมปิฎกเถรีเป็นพระอุปัชฌาย์และมีพระอาบุปาลิตเถรีเป็นพระอาจารย์พระเจ้าอโศกมหาราชนั้นท่านบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นทายาทอย่างมั่นคงมีพระโอรสและพระธิดาได้ทรงเป็นกำลังสำคัญ ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงพระเจ้าจักรพรรดิวัตรไว้ว่า “ลูกเอ๋ยถ้าเช่นนั้นลูกจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ จงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองชนภายใน กำลังพลพวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จพราหมณ์และคหบดีชาวนิคมนและชาวชนบทสมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรมกำลังกระทำสิ่งที่ผิดแบบแผนอย่าได้เป็นไปในแว่นแคว้นของลูก”^{๗๒}

บุตรผู้เป็นทายาททางธรรมดังจะขอยกเรื่องหมอชิวก ตอนพระเจ้าชายอภัยตรัสถามว่าถ้าเช่นนั้นจงนำทารกไปในพระราชวังของเรามอบให้แม่นมดูแล บุคคลเหล่านั้นรับสนองพระบัญชาแล้วนำเอาทารกไปวัง เจ้าชายมอบให้แม่นมว่า โปรดเลี้ยงไว้ด้วยแล้วตั้งชื่อทารกนั้น ชิวก เพราะบ่งถึงคำว่า ยังมีชีวิตอยู่ ตั้งชื่อว่า โกมารภจ เพราะเป็นผู้ที่เจ้าชายรับสั่งให้เลี้ยงไว้^{๗๓}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า เรื่องครอบครัวต้องมีความรู้ ต้องมีศิลปะแห่งการครองชีวิต หรือดำรงชีวิตอยู่ในโลกเกี่ยวกับความมีครอบครัวหรือชีวิตฆราวาสต้องมีการประพฤติการกระทำอย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติที่ต้องการให้มนุษย์มีการสืบพันธุ์ เพื่อให้ไม่สูญพันธุ์จึงต้องมีความรู้สึเพื่อการสืบพันธุ์ มีการสมรสมีบุตรต้องมีการอบรมลูกหลานด้วยคุณธรรมด้วยการสืบพันธุ์คือความประสงค์ของพระเจ้าหรือของธรรมชาติ ต้องการไม่ให้สูญพันธุ์ ขอประกาศเดี๋ยวนี้ว่าไม่ได้พูดว่าประกอบกิจระหว่างเพศด้วยจิตว่าง แต่พูดว่าให้ประกอบกิจกรรมระหว่างเพศด้วยสติสัมปชัญญะ มนุษย์ที่เกิดมานี้เพื่อให้มีวิวัฒนาการให้ถึงระดับสูงสุดคือนิพพาน เพราะชีวิตเวียนว่ายตายเกิด เกิดไปเพื่อไปอยู่จุดหมายปลายทางคือ นิพพาน มนุษย์ไปถึงนิพพานได้

^{๗๒} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๘๔/๖๒ - ๖๓.

^{๗๓} วิ.ม. (ไทย), ๕ / ๓๒๘ / ๑๘๑.

เพราะการรับช่วงของลูกหลาน ดังนั้นการสืบพันธุ์มีลูกหลานเป็นการรับมรดกแห่งการเดินทางเพื่อไปนิพพาน เพราะว่า การมีครอบครัวมันก็เลยมีเพื่อนรับมรดกนิพพาน ฉะนั้น มีการสมรสแต่งงานเพื่อประกอบไปด้วยธรรมะนี้ คือศิลปะแห่งการมีครอบครัว^{๗๔}

ความเป็นทนายทแห่งธรรมดังกล่าวที่ยกมาแล้วนั้นยังมีอีกเรื่อง พระพุทธเจ้าตรัส กับภิกษุทั้งหลายว่า เธอทั้งหลายจงเป็นธรรมทายาทของเรา อย่าเป็นอามิสทายาท เรามีความเอ็นดูในพวกเธออยู่ว่า ทำอย่างไรหนอสาวกทั้งหลายของเราจะพึงเป็นธรรมทายาท ไม่เป็นอามิสทายาทได้ตรัสความไม่สนใจศึกษาวิเวกและความสนใจศึกษาวิเวก^{๗๕} ว่าไม่ละธรรมทั้งหลายที่พระศาสดาตรัสว่า ควรละเป็นผู้มักมาก เป็นผู้ย่อหย่อน^{๗๖} เป็นผู้นำในวัฏกมนธรรม^{๗๗} ทอดธุระ^{๗๘} ในปวิเวก^{๗๙} ส่วนผู้สนใจศึกษาวิเวก คือควรละไม่เป็นผู้มักมาก ไม่เป็นผู้ย่อหย่อน ไม่เป็นผู้นำในวัฏกมนธรรม ไม่ทอดธุระในปวิเวกเมื่อภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้เป็นเถระเป็นผู้ควรสรรเสริญโดยฐานะ ๓ ประการ คือ เป็นผู้ควรสรรเสริญโดยฐานะที่ ๑ ว่า (เมื่อพระศาสดาประทับอยู่อย่างวิเวก สาวกทั้งหลายสนใจศึกษาวิเวก) เป็นผู้ควรสรรเสริญโดยฐานะที่ ๒ ว่า (สาวกทั้งหลายละธรรมทั้งหลายที่พระศาสดาตรัสว่าควรละ) เป็นผู้ควรสรรเสริญโดยฐานะที่ ๓ ว่า (สาวกทั้งหลายไม่เป็นผู้มักมาก ไม่เป็นผู้ย่อหย่อน ไม่เป็นผู้นำในวัฏกมนธรรม ไม่ทอดธุระในปวิเวก) ยึดถือมัชฌิมา^{๘๐}

คนในวงศานยังนับรู้กันได้ เชื้อสายทางพ่อหรือฝ่ายแม่^{๘๑} หมายถึงญาติหรือทายาททางสายโลหิตมีรูปวิเคราะหว่า โลหิตเน สมพนธ สาโลหิต^{๘๒} ทายาทหรือญาติโดยสายโลหิต ชื่อว่าสาโลหิตะ แปลง สมพนธ เป็น สา คือ ผู้น้องผู้ที่ อภิธาน ยังนับรู้กันได้ผู้ร่วมสายโลหิตที่สืบสกุลมาโดยตรง

^{๗๔} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ศิลปะแห่งชีวิต. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บริษัทรุ่งแสงการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐). หน้า ๔๗ – ๕๐.

^{๗๕} วิเวก คือ ความสงัด หมายถึง กายวิเวก สังคกาย จิตตวิเวก สังคจิต อุปธิวิเวก คือสังคกิเลส

^{๗๖} ย่อหย่อน หมายถึง ยึดถือปฏิบัติตามคำสอนหย่อนยาน

^{๗๗} วัฏกมนธรรม หมายถึง นิเวศ ๕ ๑) กามฉันทะ ความพอใจในกาม ๒) พยาบาท ความคิดร้าย ๓) ถีนมิทธะ ความหดหู่ ๔) อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่าน ๕) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย

^{๗๘} ทอดธุระ หมายถึง ไม่บำเพ็ญอุปธิวิเวกให้บริบูรณ์

^{๗๙} ปวิเวก หมายถึง อุปธิวิเวก คือ สภาวะอันเป็นที่ตั้ง ที่ทรงไว้แห่งทุกข์ คือ กามกิเลส เบญจขันธ์ และอกิสังขารขันธ์ กล่าวคือ นิพพาน

^{๘๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙ – ๓๒ / ๒๗ – ๓๑., ม.ม. (ไทย), ๑๓ / ๒๙ – ๓๒ / ๒๗ – ๓๑.

^{๘๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๙๒.

^{๘๒} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๙๒.

ได้แก่ผู้ร่วมสายเลือดเดียวกัน เช่น พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว ลุง ป้า น้า อา^{๘๓} หรือวงศ์สกุลที่เห็นสืบสายโลหิต บุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยเชื้อสายทางมารดาหรือทางบิดาจนถึงทวดหรือเหลน คือกำหนดด้วยตัวเราเป็นศูนย์กลาง นับขึ้นไป ๓ ชั้น คือ ชั้นพ่อ ชั้นปู่ ชั้นทวด (ปู่ทวด ย่าทวด ตาทวด และยายทวด) และนับตัวเราลงมาอีก ๓ ชั้น คือ ชั้นลูก ชั้นหลาน และชั้นเหลน รวมเป็น ๗ ชั่วคน เครือญาติทั้ง ๗ ชั่วคนนี้ ว่าเป็นญาติเพราะสายโลหิต^{๘๔} ในทางตรงกันข้ามผู้มีใช้ญาติหรือบุตร คือคนที่ไม่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยเชื้อสายทางมารดาหรือทางบิดาตลอดเจ็ดชั่วคน^{๘๕} หมายถึง ญาติหรือบุตรที่ไม่เกี่ยวข้องกันโดยสายโลหิต แต่สามารถนับเนื่องด้วยเป็นญาติ ดังแปลว่า รู้จักคุ้นเคยกัน สนทนสนมกัน เพียงแต่มีใช้อยู่ในฐานะญาติที่เป็นคน ของตนดังคำบาลีว่า ญาติสงคเหน สกชนหิต กโรณา^{๘๖}

๒.๓.๓ บุตรตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

กฎหมายตราสามดวงบัญญัติไว้ว่า ถ้าพ่อแม่ตาย พระภิกษุไม่สามารถขอแบ่งทรัพย์มรดกได้ เว้นแต่ว่าก่อนตายพ่อแม่ยกให้เป็นพินัยกรรม หรือยกให้เป็นกรณีพิเศษ แต่ถ้าเป็น สามเณรสมควรได้รับแบ่งทรัพย์มรดกถวายเป็นจตุปัจจัย ตามพระราชกฤษฎีกาและถ้าภิกษุ ลาสิกขาแล้วไม่สามารถนำทรัพย์สินที่มีอยู่ติดตัวไปได้ เว้นเสียแต่ว่า พระภิกษุรูปอื่นจะยกให้เป็นทานแก่ผู้ลาสิกขานั้น จากเป็นญาติกันห้ามฟ้องร้องทางแพ่งเรียกร้อง เงินทอง ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งทรัพย์มรดกของพ่อแม่ หรือผู้กู้เงินทองกันเองก็ตาม หรือผู้ใดไม่มีญาติแต่มีมรดกก็ให้ยกเป็นของหลวงเข้าคลังแผ่นดิน หรือลักขโมยทรัพย์กันก็ให้นามาคืนกันโดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ยให้กันเหมือนผู้มีใช้ญาติจะเอาความกันมิได้และถ้าทะเลาะกัน ถ้าไม่สาหัสบาดเจ็บขนาดแยกทางกันก็มีได้เรียกร้องค่าเสียหายต่อกัน เว้นแต่แตกหักขาดจากกัน แยกทางกันอยู่ด้วยกันไม่ได้ แต่ถ้าลูกหลานญาติมิตรทำผิดร้ายแรงและญาติด้วยกันรู้เห็นเป็นใจ ไม่บอกแก่บ้านเมืองถ้าจับได้และรู้ภายหลังให้ถือเป็นความผิดร่วมกันครั้งหนึ่ง ส่วนลักษณะบุตรที่จะพึงได้รับทรัพย์มรดก เช่น เป็นบุตรที่เกิดด้วยภริยาสุขอและภรรยาพระราชทาน เกิดด้วยอนุภริยา เกิดด้วยทาสภริยา มาด้วยภริยา หรือบุตรบุญธรรมของท่านเอามาเลี้ยงแต่น้อย บุตรจำพวกนี้ควรจะได้ส่วนแบ่งปันทรัพย์มรดกแห่งบิดา มารดา^{๘๗} ภิกษุลาสิกขาจะปันเอาทรัพย์มรดกมิได้เหตุว่าเขาเจตนาทำบุญให้แก่เจ้าภิกษุเป็นของอยู่ในอารามท่านแล้วถ้ามีภิกษุอุทิศให้จึงรับทานจากท่านได้

^{๘๓} ส.ม.อ. (ไทย) ๓/๑๐๑๒/๒๕๘.

^{๘๔} วิ.อ. ๒/๕๐๓ - ๕๐๕/๑๖๕ - ๑๖๖.

^{๘๕} วิ.ม.ท. (ไทย) ๒/๕๐๕/ ๒๗.

^{๘๖} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม

๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. หน้า ๔๗๗.

^{๘๗} ร.แสงกานต์, กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๒๘.

อนึ่งบิดามารดาตายบุตรญาติพี่น้องดำรงเพศภิกษุ จะเอาทรัพย์มรดกไม่ได้ ถ้ามารดาบิดาอุทิศให้ถวายสวัญญาณกทรัพย์และอวิญญานกทรัพย์แก่ภิกษุผู้เป็นญาติพี่น้องลูกหลานจึงสามารถรับเอาทรัพย์มรดกนั้นได้ ถ้าภิกษุลาสิกขาทรัพย์มรดกนั้นตกเป็นของวัด^{๘๘}

ลูกหลานเหลนหรือผู้ใด บรรพชาเป็นสามเณรและบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยายถึงแก่กรรมควรให้ได้รับทรัพย์ส่วนแบ่งปันตามพระราชกฤษฎีกา ถวายเป็นจตุปัจจัยแก่สามเณรนั้น ญาติพี่น้องบุตรภริยาแบ่งทรัพย์มรดกกัน มิให้เป็นคดีความกันเพราะว่าเคยเป็นเชยสะใภ้ญาติ พี่น้องพ้องพันธุ์กันเอง บุตรชายก็ดี เชยสะใภ้ก็ดี บิดามารดาก็ดี พ่อตาแม่ยายก็ดี พ่อผัวแม่ผัวก็ดี กุ้ย้มขายต่อแก่กันถ้ามีจึงใช้กัน เหตุว่า บิดา มารดา ถ้ามีทรัพย์มรดก ก็ยอมให้แก่บุตรชายหญิง บุตรชายหญิงก็ต้องตอบแทนบุญคุณบิดามารดา จำพวกนี้ให้ว่ากล่าวกันเอาตามปกติ ไม่ให้เอาคดีไปเรียกร้องกันใด ๆ และถ้าลูกเชยสะใภ้ก็ดี พ่อตาแม่ยายก็ดี พ่อผัวแม่ผัวก็ดีเป็นคนอุทลุม^{๘๙} ไม่รู้คุณกันจึงให้พิจารณาว่ากล่าวเอาแต่ตนที่นำไปให้เอาดอกเบี้ยมกน้อยใด ๆ เหตุว่าเขาติดพันกันอยู่ ลูกหลานผู้ใด ๆ ลักข้าง วัวควาย ข้าวของเงินทอง ผ้าผ่อนแพรพรรณทรัพย์อันใด ๆ ของท่านไป ถ้าลูกหลานอยู่ต่างบ้านต่างเมืองให้แต่พ่อแม่หาตัวมาให้ดำเนินคดี ถ้าหาไม่ได้ ให้ทำทัณฑ์บนไว้เมื่อหน้าไปแลมันไม่มาบอกว่าพ่อแม่รู้เห็นด้วยประการใด ๆ ว่ามันเป็นโจร ให้ลงโทษแก่พ่อ แม่มันก็โจร^{๙๐} เศรษฐีผู้มีทรัพย์มรดกถึงแก่กรรมหาพี่น้องมิได้ ท่านให้เอาทรัพย์เข้าท้องพระคลังหลวง^{๙๑}

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยมาตรา ๑๖๒๙ กล่าวว่า ทายาทโดยธรรมที่เป็นญาติหรือทายาทโดยธรรมตามลำดับญาติซึ่งเป็นผู้มีสิทธิรับมรดกของผู้ตายโดยการจัดลำดับชั้นญาติแบ่งเป็น ๖ ลำดับ คือ^{๙๒}

- ๑) สืบสันดาน
- ๒) บิดามารดา
- ๓) พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน
- ๔) พี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดาเดียวกัน
- ๕) ปู่ย่า ตายาย

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒ – ๔๓.

^{๘๙} คำว่า “อุทลุม” หมายถึง การห้ามฟ้องเพราะเป็นการผิดประเพณี เช่นลูกฟ้องพ่อแม่ยังโรงศาลไม่ได้ เป็น อุทลุม (ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๙๓๐.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐ – ๖๑.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๓.

^{๙๒} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, กฎหมายแพ่ง ๓, กฎหมายครอบครัว มรดก, หน่วยที่ ๘ – ๑๕, เอกสารประกอบการพิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : หจก. อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓ – ๔๗.

๖) ลุง ป้า น้า อา

สรุปความว่า การพิจารณาถึงบุคคลใดที่เป็นทายาททางโลกและทายาททางธรรมหรือลูกชาย ลูกหญิงอันเป็นทายาทสืบวงศ์ตระกูลต่อไปมิให้สูญพันธุ์ แต่ลูกที่ดียอมเป็นทายาทที่ดี ส่วนลูกไม่ดีมีทั้งลูกลอก ล้างผลาญ หรือลูกเล็ก ทำให้พ่อแม่ทนทุกข์กับความไม่ดีของลูกไม่ได้ โดยความเป็นทายาททางธรรมและทางโลกโดยยกตัวอย่างเรื่องพระสุทินบุตรของพระพุทธเจ้า บุตรของพระเจ้าอโศกมหาราชพร้อมทั้งบุตรอนาถปิณฑิกเศรษฐี บุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นทายาทโดยธรรมทั้งปวงรวมทั้งพระเจ้าอภัยทันทันเก็บเอาหมอชิวมาเลี้ยงไว้เพื่อเป็นบุตรบุญธรรม ส่วนบุตรทางโลกนั้นก็มีการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติเพื่อให้มีผู้สืบทอดวงศ์ตระกูลต่อไปจนมียุคทุกวันตลอดไปตามกฎหมายมาตรา ๑๖๒๙ จัดบุตรหรือทายาทลำดับญาติไว้ ๖ ประเภท ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ความหมายของญาติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีความสอดคล้องกับญาติที่สืบสายโลหิตตามแนวพระพุทธศาสนา

๒.๓.๔ บุตรทางโลกและบุตรทางธรรม

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธเถร ป.ธ. ๙) แบ่งบุตรออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ บุตรทางโลกและบุตรทางธรรม^{๙๓} โดยให้คำอธิบายว่า

๑) บุตรทางโลก หมายถึงผู้ร่วมสายเลือดเดียวกันหรือญาติทางสายโลหิตเป็นบุตรที่เกิดจากองค์ประกอบทางด้านชีวะ (Biological factor) เกิดขึ้นจากการสืบสายเลือดหรือการถ่ายทอดทางพันธุกรรมอันเป็นการผสมพันธุ์ตามธรรมชาติของมนุษย์ เช่น พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว ลุง ป้า น้า อา บุตรทางโลกหากจะสืบสาวไปให้ไกลออกไปแต่คนจะมีญาติมากมายยากที่จะสาวให้ตลอดไปได้เพราะไม่มีอะไรเป็นเครื่องกำหนด แม้จะอาศัยนามสกุลเดียวกันก็ได้ ฉะนั้นจึงพูดถึงบุตรตามสายโลหิต คือ อัครโชน ปุตโต หมายถึงบุตรผู้เกิดในครรภ์ของตน

๒) บุตรทางธรรม หมายถึง คนที่เรารู้จักมักคุ้นกัน ซึ่งเกิดจากการคุ้นเคยกันชอบคบหากันสนิทสนมกันระหว่างตัวเรากับเขาโดยตรง ในฐานะนับถือพุทธศาสนาหรืออยู่ในกรอบประเพณีวัฒนธรรมเดียวกัน โดยจำแนกออกเป็นบุตรที่เกิดจากทางธรรม ๔ ประเภทคือ^{๙๔}

๑) เป็นบุตรเพราะบวชให้เป็นภิกษุ (อุปสัมปทายบุตร) คือ เป็นบุตรในทางธรรมเพราะบวชให้เป็นภิกษุ หมายความว่า ยกกุลบุตรขึ้นจากภูมิฆราวาส เมื่อคุณาศรัยมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาต้องการเป็นเหตุให้บำเพ็ญคุณวิเศษต่างๆ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นทายาทใน

^{๙๓} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธเถร ป.ธ. ๙), มงคล ๓๘ ประการ, หน้า ๑๒๕ - ๑๒๖.

^{๙๔} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธเถร ป.ธ. ๙), กตัญญูกตเวที, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕.

พระพุทธศาสนา เป็นสนับสนุนส่งเสริม ให้ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุตามความประสงค์ปฏิบัติสำหรับ
อุปชฌาย์กับสัทธีวาทริก

๒) เป็นบุตรเพราะบวชให้เป็นสามเณร (ปีพัชชายุบุตร) คือ เป็นบุตรในความหมายทางพระพุทธศาสนา คือมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ต้องการเป็นทายาทในพระพุทธศาสนา ได้สนับสนุนส่งเสริมกุลบุตรออกบวชบรรพชาสามเณรที่เป็นสามเณรเพื่อให้เป็นสามเณรตามความประสงค์ เป็นการปฏิบัติต่อกันระหว่างอาจารย์กับ อันเตวาสิก รักษาศีล ๑๐ ให้ไว้ พระสวณนัต ศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น

๓) เป็นบุตรเพราะให้นิสสัย (นิสสัยาบุตร) คือ เป็นบุตรทางธรรมเพราะถือ นิสัยอาศัยตามวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้และอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ หมายความว่า กุลบุตรผู้อุปสมบทแล้วจะต้องศึกษาเล่าเรียนอยู่ร่วมกับพระอุปัชฌาย์หรือพระอาจารย์เพราะเหตุผลหรือบุตรที่พึ่งอาศัยที่อยู่ปกครองดูแลแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์

๔) เป็นบุตรเพราะสอนธรรมให้ (ธัมมาบุตร) คือ เป็นบุตรในทางธรรมเพราะเป็นบุตรผู้สอนธรรม เพราะกุลบุตรผู้อุปสมบทเป็นภิกษุแล้ว พระอุปัชฌาย์หรือเพื่อนพระภิกษุสอนธรรมก็ถือว่าเป็นบุตรเพราะได้สอนธรรมชี้ทางในให้รู้ทางมนุษย์หรือไปสวรรค์ ทางไปพรหมทางไปนิพพานได้

สรุปความว่า บุตรทางโลกและบุตรทางธรรมนั้น เมื่อกล่าวโดยย่อแล้วมี ๒ ประเภท คือ บุตรที่เกิดในครรภ์ของมารดา หมายถึงบุตรที่เกิดจากมารดาโดยสายเลือดเป็นทายาทตามบรรพบุรุษ ส่วนบุตรทางธรรมนั้น กำหนดด้วยคุณธรรมหรือมีระดับของคุณธรรมจริยธรรมเป็นเครื่องกำหนดเช่น พระเจ้าอภัยได้นำหมอชิวโกมารักมาเลี้ยงเป็นบุตรแม้ไม่ทราบว่าเป็นบิดามารดาของเด็กนั้นเป็นใครแต่ยอมเลี้ยงดูและให้ศึกษาศิลปวิทยาเสมือนบุตรแท้ ๆ ของตน

๒.๓.๕ บุตรตัวอย่างในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

บุตรที่ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ผู้มีกัลยาณธรรม อันที่ตั้งงามมีศีลธรรม บิดามารดาที่ไม่นับถือ ไม่เลื่อมใส ไม่ศรัทธาในพระรัตนตรัย ก็แนะนำให้เกิดความมีศรัทธา เลื่อมใสได้ เพราะว่าเป็นบุตรธิดาที่มีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา บุตรหรือธิดาที่มีคุณลักษณะดังกล่าวมานี้เรียกว่า อภิชาตบุตร เป็นบุตรที่พึ่งประสงค์ ในบรรดาบุตร ๓ ประเภทดังกล่าวมา ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างแสดงเป็นอุทาหรณ์ ดังนี้

กรณีตัวอย่าง อภิชาติบุตร

๑) เรื่องพระสารีบุตรสอนมารดา เมื่อครั้งที่พระสารีบุตรไปทูลลาพระศาสดาเพื่อจะเข้าสู่นิพพาน พระพุทธองค์ตรัสว่าพระสารีบุตรมารดาของเธอยังไม่รู้จักคุณของพระศรีรัตนตรัย เธอจึงไปสั่งสอนมารดาของเธอให้เลื่อมใสเถิด พระสารีบุตรจึงทูลลาแล้วไปยังเรือนมารดา เพื่อแสดงธรรมเทศนาให้มารดาเลื่อมใสให้รู้จักคุณของพระรัตนตรัย จนมารดาได้เป็นพระโสดาบัน พระสารีบุตรจึงดับขันธเข้าสู่บริณิพพานในเรือนเป็นที่ประสูติของท่าน ในกาลครั้งนั้น

เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า กุลบุตรหญิงชายทั้งหลายได้ปฏิบัติบิดามารดา พร้อมด้วยองค์ ๕ คือ (๑) บิดามารดาผู้ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธา (๒) บิดามารดาผู้ไม่มีศีลให้มีศีล (๓) บิดามารดาผู้ไม่ได้ฟังธรรมให้ได้ฟังธรรม (๔) บิดามารดาผู้ไม่ได้บริจาคทานให้ได้บริจาคทาน (๕) บิดามารดาผู้ไม่มีปัญญาให้มีปัญญา เมื่อปฏิบัติบิดามารดาพร้อมด้วยองค์ ๕ นี้จักได้ชื่อว่า เป็นปฏิบัติบูชา ยกบิดามารดาให้พ้นจากกองทุกข์ให้ได้เสวยความสุขในเบื้องหน้า บุตรหญิงชายทั้งหลายที่มีความกตัญญูรู้คุณแห่งบิดามารดากระทำการปฏิบัติแก่บิดามารดาด้วยอามิสบูชา มีข้าวน้ำและเสื่อสาตปูอาสนะ ผ้าผ่อนท่อนสไบ เวลาเจ็บไข้ให้หยูกยา ปิบนวดคั้นบาทาให้บิดามารดาสุขสบายกายและ จิต จัดเรียกว่า อามิสบูชา ย่อมนำเอาอานิสงส์ผลบุญ จัดว่าเป็นมงคลความเจริญอีกประการหนึ่ง อีกลักษณะหนึ่งบุตรหญิงชายทั้งหลายผู้ได้อุปฐากปฏิบัติแก่บิดามารดานั้น ย่อมเป็นการสรรเสริญแห่งนักปราชญ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เพราะได้ปฏิบัติมารดาบิดาของตนให้พ้นโทษทัณฑ์ พ้นธนาคารจากกองทุกข์ทั้งหมด จากตัวอย่างของบุตรทั้งสองเรื่อง แสดงให้เห็นลักษณะของบุตรธิดาที่ดีประเสริฐกว่าบิดามารดา เพราะมีคุณธรรมสูงกว่า ดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบสุลิมเทวบุตรปรารภพระสารีบุตรว่า “สารีบุตรใคร ๆ ก็รู้จักดีว่าเป็นบัณฑิตไม่ใช่คนมักโกรธ มีความมักน้อยสงบเสงี่ยมฝึกฝนอบรมดีแล้วรอเวลาอยู่”^{๔๕} จึงเห็นได้ว่า พระสารีบุตรมีความสำคัญด้านความเฉลียวฉลาดและเป็นผู้มีปัญญามาก มีความเพียรมากในการแสดงธรรม ความกตัญญูทเวทิตของท่านพระสารีบุตรที่แสดงออกด้วยการทำให้มารดาหันมานับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งจนได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน จึงนับว่าท่านได้ตอบแทนคุณของบิดามารดาอย่างแท้จริง และถือเป็นตัวอย่างของอภิชาติบุตรในทางพระพุทธศาสนาอีกรูปหนึ่งที่ควรถือเป็นแบบอย่างสืบไป

๒) เรื่องนางสุมนาเทวี นางสุมนาเทวี เป็นธิดาคนเล็กของอนาถบิณฑิกเศรษฐีตามปกติทุก ๆ วันท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีจะนิมนต์พระสงฆ์มาฉันภัตตาหารที่บ้าน ๒,๐๐๐ รูป โดยได้มอบหมายภารกิจของตนให้กับธิดาคนโตไว้ดูแลพระสงฆ์ที่นิมนต์มา ต่อมาธิดาคนโตมีครอบครัวนางก็ได้แยกไปอยู่กับครอบครัวของสกุลสามี อนาถบิณฑิกเศรษฐี ผู้เป็นบิดาก็ได้มอบหน้าที่ดังกล่าวนี้

^{๔๕} พระธรรมมหาวิราจวาท (ไสว ฐิตวิโร), “มงคลที่ป็นหรือมงคลสูตร ๓๘ ประการ ฉบับพิสดาร”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๑๙), หน้า ๑๕๖ - ๑๕๗.

ให้กับธิดาคนเล็ก คือนางสุนนาเทวีเป็นผู้ทำหน้าที่แทน ต่อมานางสุนนาเทวีก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความวิริยะอุตสาหะเข้มแข็งงานสำเร็จไปด้วยดีและเรียบร้อยดี ขณะที่นางมีอายุน้อย นอกจากการที่นางได้ถวายภัตตาหารพระภิกษุสงฆ์และได้ฟังธรรมเป็นประจำและฝึกฝนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนบรรลุปะเป็นพระสกทาคามี อยู่มาไม่นาน นางได้ล้มป่วยหนักและเสียชีวิต เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐีทราบข่าว รู้สึกเศร้าโศกเสียใจมากจึงได้ไปทูลถามพระศาสดาว่า นางไปเกิดที่ไหน พระพุทธเจ้าตรัสว่า นางไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต นางสุนนาเทวีเป็นลูกสาวคนเล็กของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ถือว่าเป็นลูกที่ดีมีศีลธรรม เจริญจนได้สำเร็จเป็นพระสกทาคามี ถือว่าเป็นบุตรที่มีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดาทั้งโดยมรรคผล เพราะบิดามารดาได้บรรลุธรรมเพียงชั้นโสดาบันเท่านั้น นางจึงจัดเป็นอภิชาตบุตร^{๙๖} จึงเห็นได้ว่า นางสุนนาเทวีเป็นผู้มีความสำคัญต่อท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีและพระศาสนาตลอดทั้งสังคมเป็นการปลุกฝังคุณธรรมที่บำเพ็ญคุณงามความดีให้คนได้นำเอาไปประพฤติปฏิบัติตามเป็นบุตรตัวอย่างในด้านความขยันหมั่นเพียร มีความมั่นคงในการทำมาค้าขายที่ต่อจากท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีด้วยความเพียร วิริยะอุตสาหะเต็มเปี่ยม สมกับเป็นอภิชาตบุตรแท้จริง

กรณีตัวอย่าง อนุชาตบุตร

๑) เรื่องนายกาละ นายกาละ เป็นบุตรชายของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านเศรษฐีผู้เป็นบิดาได้จ้างให้ไปรับศีล ฟังธรรม เจริญเมตตาภาวนา โดยนายกาละหวังเพื่อเอาค่าจ้าง ๑๐๐ กหาปณะ ได้ทรัพย์มาแล้ว ฟังธรรมแล้ว จำเนื้อหาไม่ได้ วันหลังต่อมา ท่านเศรษฐีได้บอกให้นายกาละไปฟังธรรมอีกครั้งและให้ทรัพย์เป็น ๑,๐๐๐ กหาปณะ แต่ท่านเศรษฐีบอกว่า ต้องมีการจดจำหัวข้อธรรมให้ได้ ว่าพระพุทธเจ้าท่านแสดงธรรมเรื่องอะไร แสดงว่าอย่างไร ในคตินั้นนายกาละตั้งใจฟังธรรม มีจิตจดจ่ออย่างสนใจ น้อมจิตไว้ ให้น้อมนำไปในการฟังธรรมอย่างตั้งใจ จริงใจ ก็ได้บรรลุปะเป็นพระโสดาบันเท่าเทียมกับบิดาผู้เป็นอนาถบิณฑิกเศรษฐี^{๙๗} ในรุ่งเช้านายกาละก็กลับมาบ้านพร้อมนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้ามาด้วย พอมาถึงเรือนท่านเศรษฐีก็ได้นำเอาทรัพย์ตั้ง ๑,๐๐๐ กหาปณะมาให้ นายกาละ เห็นทรัพย์แล้วด้วยความละอายใจต่อพระพุทธเจ้าก็เลยบอกเศรษฐีผู้เป็นบิดาว่า บัดนี้ลูกไม่ต้องการทรัพย์อันประเสริฐ มากกว่าที่บิดาผู้เป็นเศรษฐีมอบให้แล้ว คือ อริยทรัพย์ ๗^{๙๘} อันเป็นทรัพย์ภายในเป็นของอันประเสริฐกว่าทรัพย์ใด ๆ

^{๙๖} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๑ / ๑๔๑ - ๑๔๓.

^{๙๗} พุ.ธ.อ (ไทย) ๖/๕๗

^{๙๘} อริยทรัพย์ ๗ คือ ๑.ศรัทธา ๒.ศีล ๓.หิริ ๔.โอตตปปะ ๕.พาหุ สัจจะ ๖.จาคะ ๗.ปัญญา

สรุปความได้ว่า นายกาละได้ไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้า โดยหวังเพื่อค่าจ้างแต่จำหัวข้อธรรมอะไรไม่ได้เลย จนถึงวันต่อมาจึงฟังธรรมและจำหัวข้อธรรมนำมาประพจน์ปฏิบัติจนเกิดผลบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน มีทรัพย์ภายในอันประเสริฐ

๒) เรื่องสุวรรณสามดาบส ในอดีตกาล พระพุทธเจ้าของเราเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ชื่อว่าเป็นสุวรรณสามบวชเป็นฤาษี อาศัยอยู่ในศาลาพระอินทร์ ทรงสร้างถวายเป็นผิงแม่น้ำ มีบริวารเลี้ยงบิดามารดาบดอบอยู่ในศาลา ต่อมาวันหนึ่งพระยาปิลยักข์เจ้าเมือง เสด็จยั้งเนื้อ มาเห็นรอยเนื้อกับคนปนกันแอบดูคอยจะยิง ถึงตอนบ่ายพระสุวรรณสามโพธิสัตว์ได้ลงไปตักน้ำในแม่น้ำแล้วกลับขึ้นมา พระยาปิลยักข์เห็นได้ยิ่งลูกศรอาบยาพิษ พระโพธิสัตว์สุวรรณสามถูกยิงจึงกล่าวถามด้วยวาจาว่า ใครกันหนอใช้ลูกศรยิงเราผู้ประมาทกำลังนำน้ำไปให้บิดามารดาอยู่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คนไหนแอบซุ่มยิงเรา สุวรรณสามโพธิสัตว์เมื่อจะแสดงตนว่า เนื้อที่ร่างกายของตนไม่เป็นอาหารจึงตรัสว่า “เนื้อของเราไม่ควรจะกินหนังของเราที่ไม่มีประโยชน์ เมื่อเป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไรหนอเขาจึงเข้าใจว่าเราเป็นผู้ควรยิง”^{๙๙}

ครั้งนั้น นางพระสุนทรเทพธิดาซึ่งอาศัยอยู่ในเขาคันธมาถน์ เคยเป็นมารดาของพระโพธิสัตว์มาแต่ปางก่อน ๗ ชาตครั้นรู้เห็นก็รีบมาพูดว่า ท่านพระยาผู้ประเสริฐท่านอย่าร้องไห้เศร้าโศกเลยจงไปปฏิบัติดาบสทั้งสองที่อยู่ในศาลา มีจักขุทั้งสองซ้ายขวาอันมีตมนนั้นเกิด จึงให้กษัตริย์พาไปหาลูกที่ถูกลูกศร ดาบสทั้งสองผู้เป็นบิดามารดาเจ้าสุวรรณสามเป็นบุตรของข้าพเจ้านี้ มีความกตัญญูรู้คุณบิดามารดา ได้ปฏิบัติเลี้ยงดูรักษาพ่อแม่ ด้วยความสุจริตและความอธิฐานคำสัตย์ของ นางสุนทรเทพธิดา เพราะอาศัยเป็นบุตรมาแล้ว ๗ ชาต^{๑๐๐} จะเห็นได้ว่า สุวรรณกุมารเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที มีความมุ่งมั่นในการกระทำการตอบแทนบุญคุณบิดามารดาแม้จะได้เลี้ยงตอบแทนเพียงเล็กน้อยก็ยอมเพื่อเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูที่ดั่งงาม มีมนุษย์และเทวดาสรรเสริญ

ส่วนบุตรที่มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา ได้แก่บุตรที่มีความประพฤติไม่ดีเหมือนบิดามารดาของตน เช่นบิดามารดาเป็นผู้มีศีล มีการให้ทานมีการรักษาศีล เจริญเมตตาภาวนา แต่บุตรเป็นผู้ไม่มีศีล ไม่มีการให้ทาน ไม่มีการรักษาศีล เจริญเมตตาภาวนา บุตรประพฤติตกต่ำ ถ่วงความเจริญของบิดา มารดา และเผาผลาญความดีวงศ์ตระกูลให้พินาศ จัดเป็น อวชาตบุตร ดังตัวอย่างที่จะกล่าวต่อไป

^{๙๙} พุ.ชา.อ.(ไทย) ๒๘/๒๙๖ – ๒๙๗/๒๒๙.

^{๑๐๐} พระธรรมมหาวิราจวโร (ไสว วิฑฺฒิโร), มงคลทีปนิหรีอมงคลสูตร ๓๘ ประการ ฉบับพิสดาร”, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี,๒๕๑๙), หน้า ๑๖๒ – ๑๖๓.

กรณีตัวอย่าง อวชาตบุตร

๑) เรื่องนายमितตวินทุกุมาร นายमितตวินทุกุมาร เป็นบุตรของเศรษฐีกรุงพาราณสี มีสมบัติมากถึง ๘๐ โกฏิ แต่เป็นคนไม่มีศีล ไม่ให้ทาน ไม่มีศรัทธา ไม่มีการเจริญเมตตาภาวนา แต่บิดามารดาเป็นพระโสดาบันต่อมาบิดาได้ถึงแก่กรรม จึงบอกให้มารดาทราบว่าจะไปค้าขายทางเรือแต่มารดาปฏิเสธห้ามปรามด้วยความหวัดดี ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนได้ทำร้ายมารดาแล้วแล่นเรือไปในมหาสมุทรเมื่อแล่นไปได้ ๗ วัน เรือก็หยุดนิ่งไม่เคลื่อนไหวผู้คนที่อยู่บนเรือจึงได้ตกลงจับฉลากเพื่อหาคนที่เป็สาเหตุทำให้เรือหยุด นายमितตวินทุกุมารจับฉลากได้ถึง ๓ ครั้ง เขาจึงถูกไล่ลงจากเรือ และได้ลงลอยแพอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทรไปจนถึงเกาะ และได้เห็นเมืองใหญ่ มีประตู ๔ ด้าน เป็นที่เสวยกรรมของสัตว์นรก^{๑๐๑} นายमितตวินทุกุมารได้เป็นผู้ทำให้บิดามารดาเสียชื่อเสียงเพราะมารดาห้ามไม่ให้ไปค้าขายทางเรือเนื่องจากท่านมีทรัพย์มากโดยทำร้ายมารดา การไปค้าขายในเรือทำให้เรือหยุดนิ่งจนเพื่อนให้จับฉลากถูกนายमितตวินทุกุมารครบสามครั้งแล้วให้ลงเรือลอยแพไป

๒) เรื่องอดีตชาติพระโมคคัลลานเถระ ในอดีตกาลพระมหาโมคคัลลานะ บังเกิดเป็นบุรุษในเมืองพาราณสี เชื้อค้าของของภรรยาจึงจะคิดฆ่ามารดาบิดาของตน ต่อมาวันหนึ่งให้บิดามารดาของตนขึ้นสู่เกวียนขับออกไปสู่ป่า จึงบอกแก่บิดา มารดาว่าในที่นั้นโจรทั้งหลายมีอยู่มาก ข้าพเจ้าจะลงจากเกวียนเดินไปคอยอยู่ข้างหน้าบิดามารดาตบอดขับเกวียนมาก็ทำเสียงดังเหมือนเสียงโจรแล้วทุบตีบิดามารดาให้ได้รับความทุกขเวทนา แต่ไม่ถึงกับความตาย บิดามารดาจึงร้องไห้ลูกเจ้าจงหนีไปเอาตัวรอดเถิด ส่วนบิดามารดาแก่แล้วถึงจะตายก็ไม่ว่า พอบุตรได้ฟังคำของบิดามารดาก็สังเวชได้เกิดความสลดใจ จึงพาบิดามารดาไปเลี้ยงไว้เหมือนเดิม เมื่อบุรุษนั้นตายไปแล้วก็ไปเกิดในนรกทนทุกข์ทรมานสิ้นกาลนาน เมื่อพ้นจากนรกแล้วมาบังเกิดในชาติต่อไปเขาก็ถูกตีตายสิ้นร้อยชาติ เพราะผลของอกุศลกรรมที่ตนทำกับบิดามารดา ในที่สุดก็มาเกิดเป็นพระมหาโมคคัลลานะ โจรทั้งหลายก็พากันตีจนดับขันธเข้าสู่นิพพาน

๒.๔ สรุป

บุตรในคัมภีร์พุทธศาสนามีมากมาย ดังเช่นในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปุตตสูตร ได้กล่าวถึงบุตรไว้ว่า มารดาบิดาเมื่อเห็นฐานะ ๕ ประการนี้จึงปรารถนาบุตรผู้เกิดในตระกูล ได้แก่

๑. บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจะเลี้ยงตอบแทน
๒. บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจะทำกิจแทนเรา
๓. วงศ์สกุลของเราจะดำรงอยู่ได้นานเมื่อมีบุตร

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๕ - ๑๘๖

๔. บุตรจะปกครองทรัพย์สินสมบัติแทนเราต่อไป

๕. เมื่อเราตายแล้ว บุตรจะรักษาและส่งเสริมทำทุกอย่างที่เป็นกุศลส่งเสริมให้เรา

ในทางตรงกันข้าม ถ้ามีบุตรแล้วบุตรไม่เลี้ยงเรา ไม่ทำงานแทนเรา ไม่สามารถรักษาทรัพย์สินสมบัติของเราได้ ถ้าเราตายไปแล้วบุตรไม่ทำบุญให้เราเลย ใครอยากมี ดังนั้นบุตร หรือลูก มีความหมาย ๒ ประการ คือ

๑. ผู้ที่ทำสกุลให้บริสุทธิ์

๒. ผู้ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็มอัม

นอกจากนี้ยังหมายถึงผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นมาจากรก ไม่เป็นเพียงก้อนสกปรกก้อนหนึ่งที่คลอດออกมาจากห้องของบิดามารดา บุตรเป็นผู้ที่ยกบิดามารดาขึ้นมาจากรก นรานั้นก็เชื่อว่า บุตรคือบุตรเสียด้วย บุตรจะต้องช่วยให้บิดามารดาพ้นจากนรกขุมนี้ คือนรกที่ร้อนใจเหลือประมาณ เมื่อบุตรประพฤติกระทำความไม่ดี

จึงแสดงให้เห็นว่าบุตรมีความสำคัญมารดา บิดาจะมีสุขหรือทุกข์อย่างไร ถ้าลูกดีหรือประพฤติปฏิบัติตัวดีก็เป็นสวรรค์ของพ่อแม่ ถ้าลูกประพฤติปฏิบัติตัวไม่ดีพ่อแม่ก็เหมือนตกนรก เพราะฉะนั้น พ่อแม่ควรจะเอาใจใส่อย่างดีดูแลเลี้ยงดูบุตรหลานให้ดีเป็นมงคลแก่ชีวิต เพราะว่าถ้าบุตรหลานได้รับการเลี้ยงดูเอาใจใส่เป็นอย่างดี ไม่ประพฤติเหลวไหลมารดาบิดาก็เปรียบเหมือนกับได้ขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น พุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า เทวดาและมนุษย์จำนวนมาก พากันเพลิดเพลินยินดีในรูปที่น่ารัก จึงระทมทุกข์เสื่อมหมดสิ้น ตกอยู่ในอำนาจของมัจจุราช แต่คนเหล่านี้ ไม่ประมาณ ทั้งกลางวันและกลางคืนละรูปที่น่ารักได้คนเหล่านั้นย่อมขุดขึ้นได้ซึ่งมูลเหตุแห่งทุกข์ที่เป็นเหยื่อของมัจจุราชและที่ล่วงพ้นได้ยาก^{๑๐๒}

การสงเคราะห์บุตรนั้นกล่าวสรุปก็คือ การสร้างความเจริญให้แก่บุตรทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ ส่วนบุตรจะดีหรือเลวขนาดไหนย่อมขึ้นอยู่กับ การสงเคราะห์การเลี้ยงดูเป็นสำคัญ ทางพระพุทธศาสนาแบ่งการสงเคราะห์ บุตรออกเป็น ๕ ประการ^{๑๐๓}

- ๑) ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
- ๒) ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่เหมาะสม
- ๕) มอบทรัพย์สินสมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

^{๑๐๒} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๗/๑๙๘-๑๙๙

^{๑๐๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

ด้วยเหตุดังกล่าวในทางพระพุทธศาสนาจึงแบ่งบุตรออกเป็น ๓ ประเภท โดยแบ่งตามลักษณะของควมมีคุณธรรม บุตร ๓ ประเภทได้แก่ (๑) อภิชาตบุตร บุตรที่มีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา (๒) อนุชาตบุตร บุตรที่มีคุณธรรมเสมอกันกับบิดามารดา และ (๓) อวชาตบุตร บุตรที่มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา^{๑๐๔} และนอกจากนี้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดก ยังได้แบ่งประเภทของบุตรออกเป็น ๔ โดยแบ่งตามทางกำเนิด คือ (๑) เขตตรโซ ปุตุโต ได้แก่ลูกทิ้งหรือบุตรที่บุคคลอื่นนำมาทิ้งไว้ในเขตที่อยู่อาศัย (๒) อนเตวาลโก ปุตุโต ได้แก่ ลูกศิษย์หรือบุตรที่อาศัยเรียนศิลปวิทยา (๓) ทินนโก ปุตุโต ได้แก่ ลูกเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรม หรือบุตรที่ผู้อื่นมอบให้มาเลี้ยง และ (๔) อตตรโซ ปุตุโต ได้แก่ ลูกในไส้หรือลูกตัวหรือบุตรที่เกิดจากครรภ์มารดาตนเอง^{๑๐๕}

จึงทำให้เห็นว่าในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับบุตรไว้หลายประการ โดยเฉพาะในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับมารดาบิดา ซึ่งการดำรงวงศ์สกุลของตนให้ยืนยาวต่อไปได้นั้นขึ้นอยู่กับบุตรธิดาผู้สืบสกุล หากเป็นบุตรประเภท “อภิชาตบุตร” ก็ย่อมนำวงศ์สกุลของตนนั้นให้เจริญสืบต่อไปได้ แต่ถ้าหากบุตรนั้นเป็นประเภท “อนุชาตบุตร” ก็ยังสามารถนำวงศ์สกุลให้ดำรงต่อไปได้อย่างไม่เดือดร้อน แต่ถ้าบุตรเป็นประเภท “อวชาตบุตร” ก็อาจทำให้วงศ์สกุลนั้นเกิดความเดือดร้อน หรือไม่สามารรดำรงวงศ์ของตนในเจริญต่อไปได้ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการสงเคราะห์บุตรของมารดาและบิดาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

^{๑๐๔} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๗๔/๔๓๑ - ๔๓๓.

^{๑๐๕} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗ / ๒๘๓ / ๒๓๘